

Чернігівська державна обласна універсальна наукова
бібліотека ім. В.Г.Короленка

БІБЛІОТЕЧНА ЧЕРНІГІВЩИНА

Науково-методичний збірник

Чернігів – 2007

ББК 78.3

Б 59

Бібліотечна Чернігівщина: Науково-методичний збірник. Вип. I / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Упоряд., ред. Ю.М. Самойленко; відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів. 2007. – 71 с.

Редакційна колегія збірника:

Л.В. Феофілова (відповідальний редактор),
Ю.М. Самойленко (редактор),
А.В. Матюшенко, Т.Г. Осадча, О.П. Рижаєва

Упоряд., ред.: Ю.М.Самойленко

Відп. за вип.: Л.В.Феофілова

Комп'ютерний набір: В.І.Шевченко, Л.М.Лепеха

Макетування В.М.Даценко

Ризограф ОУНБ ім. В.Г.Короленка

Тир. 50 прим.

Передмова

Обмін знаннями, інформацією з метою підвищення професійної компетентності фахівців бібліотек та на допомогу вирішенню практичних питань їх діяльності – важлива складова успішного розвитку галузі. В умовах фінансових труднощів та певного “інформаційного голоду” бібліотек регіону логічним буде поява видання, яке б відображало результати наукових, соціологічних досліджень, творче опрацювання друкованих та електронних джерел інформації, узагальнення практичного досвіду роботи бібліотек з актуальних питань. Тим більше, що подібні напрацювання є і їх доцільно оприлюднити широкому загалу бібліотечних фахівців області.

З огляду на це ОУНБ ім. В.Г. Короленка в рік свого ювілею започатковує видання щорічного інформаційного науково-методичного збірника, який сприятиме розширенню фахового інформування бібліотечних працівників, обміну досвідом роботи, інноваційному розвитку бібліотек регіону.

Перший випуск збірника включає раніше не публіковані матеріали, підготовлені співробітниками ОУНБ ім. В.Г.Короленка.

Надалі збірник висвітлюватиме проблеми наукового, організаційного характеру, практичної діяльності бібліотек, інноваційні процеси технологічного, інформаційного, соціально-культурного змісту, які зацікавлять бібліотечних фахівців. Знайдуть місце на сторінках видання і проблеми професійного удосконалення працівників. Належне місце буде відведено краєзнавчим, історичним розвідкам, зокрема, дослідженням історії бібліотечної справи на Чернігівщині.

Сподіваємось, видання стане у нагоді бібліотекарям-практикам, молодим фахівцям, студентам бібліотечних спеціалізацій.

Запрошуємо зацікавлених у співпраці до наповнення наступних випусків збірника.

Редакційна колегія

Основні підсумки науково-дослідної роботи

Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка, здійсненої у 2001-2005 рр.

Науково-дослідній роботі вказаного періоду характерні як самостійні регіональні дослідження, так і участь у загальнодержавних дослідженнях, здійснюваних Національною парламентською бібліотекою України та Державною історичною бібліотекою України.

За змістом проведені дослідження розподіляються на:

- історичні;
- фондознавчі;
- соціологічні.

Провідним напрямком регіональних досліджень було продовження вивчення історії обласної книгозбірні та історії земських народних безплатних сільських бібліотек-читалень Чернігівщини кінця ХІХ – поч. ХХ ст., розпочатого у попередньому звітному періоді (1996-2000 рр.)

Результати здійсненого дослідження з історії ОУНБ знайшли відображення у історичному нарисі [1] та бібліографічному покажчику [2], об'єднаних єдиною назвою “Духовна скарбниця краю” у хронологічних межах: 1877-2002 рр., і присвячених 125-річчю з часу заснування бібліотеки.

Варто відмітити, що до бібліографічного покажчика поряд з публікаціями та виданнями бібліотеки включено архівні документи, опрацьовані “de visu” працівниками СНДР. До покажчика включено 582 записи, відбір яких закінчено у першій декаді серпня 2002 р.

За роки існування ОУНБ це перше видання історичного нариса та бібліографічного покажчика за участю працівників відділів: краєзнавства, інформаційно-бібліографічного, науково-методичного та сектора науково-дослідної роботи: Л.В. Студьонової, Н.В. Романчук, К.О. Ходарченко, Т.Г. Осадчої, Л.В. Феофілової.

Напрацьовані матеріали з історії ОУНБ послужили основою для проведення ювілейної науково-практичної конференції “Невичерпне джерело знань” (1 жовтня 2002 р.), узагальнені матеріали якої ввійшли до однойменного збірника [3], виданого тиражем у 100 прим. Залучення до участі у науково-практичній конференції представників професорсько-викладацького складу Чернігівського ДПУ ім. Т.Г. Шевченка, Ніжинського ДПУ ім. М.В. Гоголя, провідних спеціалістів ЧДІМ ім. В.В. Тарновського та літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського та ін. [3. Програма НПК...] сприяло багатоаспектному висвітленню як умов, за яких формувалась книгозбірня, так і її ролі як культурно-просвітницького осередку регіону.

Як складову частину дослідження історії ОУНБ слід згадати й вивчення історії співпраці бібліотек трьох областей: Чернігівської (Україна), Брянської (РФ) та Гомельської (Білорусь). Започаткована за нашою ініціативою у червні 1972 року, підтримана колегами сусідніх областей, вона переросла у творчу співдружність, що базується на проведенні спільних семінарів, науково-практичних конференцій, “круглих столів” з актуальних питань діяльності бібліотек, видавничій діяльності, книгообміні, створенні ЕБД. 30-річчя співпраці було відзначено у червні 2002 року проведенням міжнародного “круглого столу” “Бібліотека – центр діалогу культур” на базі Климовської ЦБ Брянської обл., де було представлено “Літопис співпраці: 1972-2002 р.” (Укладач Л.В. Феофілова).

На даний час “Літопис співпраці...” продовжується, до картотеки занесено більше 100 записів, ведеться опрацювання матеріалів для оглядової довідки. Все це складе окремий збірник, видання якого буде здійснено у наступному році до 35-річчя співпраці.

Крім цього, ювілею ОУНБ та співпраці з колегами Брянської та Гомельської областей було присвячено ряд публікацій [6-10]. Більш повно вони знайшли відображення у розділах “Історія бібліотек. Ювілеї. Спогади” та “Міжнародні зв’язки” щорічного бібліографічного покажчика “Бібліотеки Чернігівщини на сторінках преси” [18].

Нового спрямування набула науково-дослідна робота “З історії розвитку народних бібліотек-читалень Чернігівщини кінця ХІХ – поч. ХХ ст.” (Виконавці: Т.Г. Осадча, Л.В. Феофілова). За матеріалами напрацьованими і виданими у формі бібліографічного покажчика “З історії бібліотек Городнянщини” (Вип.1, 1997) здійснено ґрунтовну публікацію на сторінках “Бібліотечної планети” [12]. Розширено хронологічні межі бібліографічних покажчиків опрацьованих архівних документів Сосницького, Новгород-Сіверського та Остерського повітів. Прикладом може слугувати видання, здійснене за матеріалами дослідження історії бібліотек Сосницького повіту [13], яке включає історичну довідку, що складається з двох частин: 1 – Сосницька ЦБ: Історія заснування та розвитку (1872-1924рр.); 2 – Сільські народні безплатні бібліотеки-читальні... (1894-1924 рр.), та бібліографічного покажчика (1873-1924 рр.), до якого занесено 140 анотованих записів. Допоміжний географічний покажчик дав можливість виявити населені пункти, що за сучасним адміністративно-територіальним поділом відносяться до інших районів області, зокрема, Борзнянського, Менського, Коропського, Корюківського та Семенівського. Презентацію видання проведено на міжрайонному семінарі у Сосницькій ЦБ.

Аналогічно опрацьовано документи з історії бібліотек Новгород-Сіверського повіту. Значно розширено хронологічні межі бібліографічного покажчика, виданого обмеженим тиражем у 1999 році до 100-річчя з часу

заснування Новгород-Сіверської ЦБ. Кількість анотованих записів, включених до покажчика, складає 127 позицій і охоплює період 1861-1924 рр. Враховуючи надзвичайно цінну історичну значимість Новгорода-Сіверського в історії і розвитку культури і освіти Чернігівщини, складачі (Т.Г. Осадча, Л.В. Феofilова) приділяють увагу періоду, що передував планомірному розвитку мережі бібліотек у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Видання складається з двох розділів: історичної довідки та бібліографічного покажчика. Описи документів широко анотовані, розміщені у хронологічному порядку. Доповнює видання географічний покажчик населених пунктів, які згадуються у документах у відповідності з адміністративно-територіальним поділом того часу, в якому населені пункти інших районів виділено позначками (х), а саме Семенівського та Коропського Чернігівської області, Глухівського, Конотопського, Кролевецького, Середино-Будського, Шосткинського та Ямпільського районів Сумської області (за нинішнім адміністративно-територіальним поділом), що може бути корисним у вивченні історії бібліотек вказаних регіонів.

У вказаний період здійснено вивчення історії розвитку бібліотек ще одного регіону – Остерського повіту, за обсягом опрацьованих архівних документів у 127 позицій, історичною довідкою та допоміжним географічним покажчиком. Видання збірника передбачається здійснити у І півріччі 2006 року. У ІІ півріччі передбачається завершити аналогічну роботу з історії бібліотек Козелецького повіту. На часі виявлення і опрацювання документів Чернігівського повіту.

Прикладом вивчення історії окремої сільської бібліотеки може бути, здійснене у координації з Щорською ЦБ, видання “Займищанська бібліотека-філія: Сторінки історії і сучасності” [14], присвячене 85-річчю з часу заснування книгозбірні. Видання включає коротку

історичну довідку та бібліографічний покажчик (1922-2004рр.), до якого включено 152 анотовані записи. Презентація покажчика відбулась під час святкування ювілею бібліотеки у серпні 2005 року.

Опрацьовані матеріали досліджень вказаних повітів: Городнянського, Сосницького, Новгород-Сіверського та Остерського висвітлили основні напрямки, притаманні процесу становлення і розвитку народних бібліотек-читалень, які, безперечно, відіграли важливу роль у поширенні освіти, підвищенні загальноосвітнього рівня населення. Визначено також роль повітових земств, як органів місцевого самоврядування, передової інтелігенції і громадськості у становленні і розвитку публічних бібліотек. Засновані на межі ХІХ – ХХ ст. бібліотеки-читальні послужили фундаментом створення мережі бібліотек післяжовтневого періоду, які наслідують набутий досвід та кращі традиції.

Упродовж вказаного періоду, крім здійснених публікацій і видань з історії бібліотек Чернігівщини, здійснювався розшук і підготовка фактографічних та бібліографічних відомостей, здебільшого за архівними документами, за запитами Городнянської, Корюківської та Новгород-Сіверської ЦБ. Вони послужили основою у підготовці та відзначенні 100-річних ювілеїв з часу заснування бібліотек-філій, а саме: Вихвостівської¹ – Городнянської ЦБС, Олександрівської, Савинської, Сядринської – Корюківської ЦБС, Биринської, Дігтярівської та Попівської – Новгород-Сіверської ЦБС у 2002 році, Городянської* – у 2004 році; 85-річчя Займищанської* с/б-ф Щорської ЦБС та 105-річчя Носівської ЦБ* у 2005 році. Відзначення ювілеїв знайшло відображення у численних публікаціях на сторінках місцевої преси, які включено до щорічного бібліографічного покажчика “Бібліотеки Чернігівщини на

¹ За участю працівників ОУНБ

сторінках преси...” у розділі: “Історія бібліотек. Ювілеї. Спогади” [18].

Доцільно відмітити, що пошуково-дослідна робота, здійснювана ОУНБ, сприяла активізації діяльності ЦБ у вивченні історії бібліотек своїх регіонів та підготовці ретроспективних бібліографічних покажчиків. Самостійно цю роботу здійснювала Козелецька ЦБ, яка відзначила 85-річчя з часу заснування у 2002 році та 100-річчя Вовчківської, Євминської та Тужарської с/б-ф у 2001 році.

Сосницька, Новгород-Сіверська та Носівська ЦБ спільно з ОУНБ підготували ретроспективні бібліографічні покажчики за 40-60 років, видання яких здійснено тиражами у 80-100 прим. на поліграфічній базі ОУНБ, що дало можливість забезпечити ними всі ЦБ області та с/б-ф вказаних ЦБС [15, 16, 17].

Обсяг цих бібліографічних покажчиків складає від 585 до 675 анотованих записів, розміщених у хронологічному порядку. До кожного з покажчиків складено допоміжний апарат: іменний покажчик, де за допомогою круглих дужок виділено персоналії та алфавітний покажчик назв бібліотек.

Аналогічні ретроспективні бібліографічні покажчики готуються Менською, Куликівською та Бахмацькою ЦБ спільно з ОУНБ, хронологічні межі яких 1945-2005 рр. Їх видання передбачається здійснити упродовж 2006 року.

Одночасно з вивченням історії народних бібліотек-читалень ведеться збір даних і документів про всі існуючі на той час (до 1917 р.) в губернії бібліотеки: монастирські і церковні, духовних семінарій і училищ, учнівських і учительських, приватних і спеціальних, благодійних товариств і братств, обсяг яких на даний час перевищує 100 записів і ксерокопій. Важливість цих бібліотек незаперечна, адже всі вони в комплексі формували культурне середовище міст і сіл Чернігівщини. Так, лише на прикладі діяльності однієї з церковних бібліотек –

Хотуницької народної бібліотеки при Свято-Троїцькій церкві Городнянського повіту, заснованої священиком М. Архангельським у 1891 році, можна прослідкувати, як змінювався світогляд жителів села, як вивчалися їх інтереси, як поповнювалась бібліотека. Не менш унікальною є й історія виникнення цієї бібліотеки. Вивчення здійснено за матеріалами публікацій на сторінках “Черниговских епархиальных известий” а результати його опубліковано в газеті “Промінь” Щорського р-ну [11].

З числа досліджень фондознавчих, як локальних так і загальнодержавних, присвячених вивченню складу та використанню бібліотечних ресурсів, чільне місце займає вивчення складу місцевих періодичних видань дожовтневого періоду, як основного джерела у вивченні історії краю, які на даний час є бібліографічною рідкістю.

Копітку роботу, розпочату у 2001 році працівниками відділу обробки та організації каталогів ОУНБ за участю працівників ЧДІМ ім. В.В. Тарновського та ДАЧО, в ході якої опрацьовано “de visu” 322 назви газет, журналів і збірників, загальним обсягом понад 20 тис. прим., завершено у 2002 році виданням “Зведеного каталога-довідника місцевих періодичних видань 1839-1917 рр.” [19, 20].

Виданий у рік 125-річчя з часу заснування ОУНБ та 200-річчя Чернігівської губернії тиражем у 150 прим. каталог-довідник став значним внеском у вивчення історії краю і незамінним помічником науковцям, історикам, краєзнавцям не лише Чернігівщини, але й сусідніх регіонів України та Росії. Нагальною потребою на сьогодні є допрацювання, доповнення каталога-довідника та здійснення його 2-го видання.

Перспективним напрямком є вивчення змісту місцевих періодичних видань дожовтневого періоду з подальшим виданням бібліографічних покажчиків. Прикладом може слугувати бібліографічний покажчик “Періодичні видання Чернігівської єпархії: Прибавление к

Черниговским епархиальным известиям (1906-1911), „Вера и жизнь” (1912-1917), виданий у 2003 році [21], як результат співпраці викладача ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка О. Тарасенка та працівників відділу краєзнавства ОУНБ ім. В.Г. Короленка. Видання є хронологічним продовженням бібліографічних покажчиків у межах 1861-1905 рр., здійснених сто років тому на початку ХХ ст. священиком, краєзнавцем К. Карпинським.

На своїх дослідників та продовження бібліографічних покажчиків чекають “Черниговские губернские ведомости”, “Земский сборник Черниговской губернии”, але поки що планами науково-дослідної роботи вони не передбачаються.

Суттєвим доповненням локальних фондознавчих досліджень є участь у загальнодержавних дослідженнях, здійснюваних ДІБ України у 2003-2005 рр. та НПБ України у 2004-2005 рр. в рамках “Програми поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 р.”. Зокрема, участь у дослідженні ДІБ України „Краєзнавчі фонди обласних бібліотек України: сучасний стан, джерела комплектування, перспективи розвитку”, результати якого представлено у виданні ДІБ України „Краєзнавча робота в бібліотеках України” Інформ. бюллетень. Вип. 15. – К., 2004. Участь у анкетному опитуванні та заповненні 8 статистичних таблиць дала можливість здійснити порівняльну оцінку стану краєзнавчого фонду з іншими обласними бібліотеками та зробити висновки щодо його подальшого формування.

Черговим етапом вищевказаного дослідження стало вивчення методично-бібліографічної діяльності ОУНБ в галузі краєзнавства, метою якого було створення електронної бази даних “Краєзнавчі бібліографічні посібники бібліотек України 2001-2005 рр.” та проведення огляду-конкурсу методичних матеріалів ОУНБ на допомогу краєзнавчій роботі, висвітлених у виданні ДІБ України “Краєзнавча робота в бібліотеках України”. Інформ.

бюлетень. Вип.16. – К., 2004. За результатами конкурсу серія біобібліографічних покажчиків нашої бібліотеки “Історики та краєзнавці Чернігівщини” (2003-2005 рр.) була відзначена у номінації “Кращий рекомендаційно-допоміжний посібник” (ІІІ місце).

Участь у цьому дослідженні сприятиме проведенню: обласних зональних семінарів з краєзнавства та моніторингу “Видавнича робота бібліотек області”.

Крім цього, ОУНБ взяла участь у анкетуванні з питань створення та існування ЗСКК та видавничої роботи відділу краєзнавства, здійснюваному кафедрою бібліотекознавства і бібліографії Рівненського Державного Гуманітарного університету у 2004 році.

З числа досліджень, здійснюваних НПБ України ОУНБ взяла участь у 3-х етапах: 1. “Створення системи моніторингу надходження обов’язкового примірника документів України (державного і місцевого) до бібліотек України” (2004 р.). 2. “Незадоволений читацький попит на вітчизняну книжкову продукцію; пропозиції щодо її видання та перевидання” (2004 р.), в якому взяли участь, крім ОУНБ, Чернігівська міська ЦБС та Бахмацька ЦБС, провівши анкетування 150-ти користувачів та 20-ти бібліотечних працівників; заповнення листків обліку та аналіз документації з обліку відмовлень на українську книжку. 3. “Комплектування фондів бібліотек вітчизняними науковими та виробничо-практичними журналами в галузі економіки, права” (2005 р.). В цьому дослідженні були задіяні відділи ОУНБ: комплектування, документів з економічних та технічних наук, документів природничих та сільськогосподарських наук, документів з суспільних та гуманітарних наук, сектор НДР, а також Ніжинська міська ЦБ та Щорська ЦБ. Анкетування 90 користувачів та збір матеріалів було здійснено у відповідності з програмою дослідження та надіслано до НПБ у вказаний термін. За матеріалами дослідження

здійснено аналіз опитування користувачів ОУНБ ім. В.Г. Короленка з наступними висновками:

- для 50% користувачів фонд періодики ОУНБ є єдиним джерелом інформації з питань економіки і права;

- недоліком у роботі є те, що 20 % респондентів не ознайомлені з репертуаром періодичних видань, які передплачує бібліотека;

- опитування ще раз засвідчило незадовільне комплектування ОУНБ документами, в т.ч. періодикою з питань економіки і права, що підтверджується підвищеним попитом на наявні журнали;

- майже половина (46 %) респондентів внесли пропозиції щодо передплати журналів, відсутніх в ОУНБ, зокрема з економіки – 11 назв, з права – 9 назв;

- 52 % користувачів частково задоволені репертуаром періодики ОУНБ, а 8 – взагалі не задоволені.

З числа соціологічних досліджень ОУНБ з 2003 р. опрацьовує тему “Соціологічний портрет сучасного користувача ОУНБ” (Зелінська В.В.), а з 2004 р. “Комерційний фонд літератури як нетрадиційна форма задоволення запитів користувачів ОУНБ”, (Прожига Є.М.), але вони ще не завершені.

Крім цього, сектор НДР брав участь у 2002 році у опитуванні читачів “Краща книга року”, організованому журналом “Українська культура”, результати якого опубліковано у № 11-12. – С.14-15.

Таким чином, у науково-дослідній роботі вказаного періоду провідними були історичні дослідження, а також фондознавчі, результати яких знайшли відображення у публікаціях і виданнях і вписали ще одну сторінку в історію бібліотек Чернігівщини.

Публікації та видання:

І. З історії Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка:

1. Духовна скарбниця краю. Вип. 1. Від громадської – до універсальної наукової бібліотеки: (іст. нарис) / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Авт. Л.В.Студьонова. – Чернігів, 2002. – 56 с.

2. Духовна скарбниця краю. Вип. 2. Бібліогр. покажч.: До 125-річчя з часу заснування [Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка] / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Уклад.: Л.В. Студьонова, Н.В. Романчук та ін. – Чернігів, 2002. – 110 с.

3. Невичерпне джерело знань: Матеріали науково-практичної конференції присвяченої 125-річчю з часу заснування Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка / Упоряд. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2004. – 71 с.

4. Грищенко П.В. Головна книгозбірня області: історія, розвиток, перспективи // Невичерпне джерело знань: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з часу заснування Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка / Упоряд. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2004. – С.13-20.

5. Феофілова Л.В. Історичні дослідження бібліотек Чернігівщини на зламі століть (1997-2002 рр.) // Невичерпне джерело знань: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 125-річчю з часу заснування Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка / Упоряд. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2004. – С.64-70.

6. Студьонова Л. Світло чистих душ: Обласній бібліотеці – 125 // Чернігів. відом. – 2002. – 22 берез. – С.9.

7. Щедрий оазис духовності нашої: Чернігівській обласній універсальній науковій бібліотеці

ім. В.Г. Короленка – 125 / Розмову вів П. Куценко; фото О. Дульцева // Десн. правда. – 2002. – 28 верес. – С.7.

Інтерв'ю директора ОУНБ ім. В.Г. Короленка П.В. Грищенка.

8. Шумская Т. Мир познаем через библиотеку // Пульс недели. – 2002. – 3 окт. – С.14.

30-річчя відділу літератури іноземними мовами у рамках святкування 125-річчя бібліотеки.

9. Куликова О.Ю. Сотрудничество приграничных библиотек трех славянских государств // Библиотековедение. – 2003. – № 5. – С.94-96.

10. Феофилова Л.В. Грани сотрудничества: итоги и перспективы // Библиотеки и развитие культуры в демократическом обществе. Материалы «круглого стола» библиотечных работников Черниговской (Украина), Брянской (РФ) и Гомельской (Беларусь) областей / Чернигов. ОУНБ им. В.Г. Короленко; Составитель Л.В. Феофилова. – Чернигов, 2005. – С.48-51.

II. З історії бібліотек області:

11. Феофілова Л.В. Несла світло знань людям // Промінь. – 2001. – 29 верес. – С.6; 6 жовт. – С.5; 20 жовт. – С.4; 10 листоп. – С.5.

Про діяльність безкоштовної народної бібліотеки при Свято-Троїцькій церкві с. Хотуничі Городнянського повіту (нині Щорського р-ну).

12. Феофілова Л.В. З історії розвитку бібліотек Городнянщини у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Бібл. планета. – 2003. – № 2. – С.28-31.

* * *

13. Феофілова Л.В. Библиотеки Черниговщины в годы Великой Отечественной войны: страницы истории // Память войны: Материалы межгосударственной научно-практической конференции 24-25 июня 2005 г. / Брянск. обл. научн. универс. б-ка им. Ф.И. Тютчева. – Брянск, 2005. – С.19-27.

14. Сторінки історії земських народних бібліотек Сосниччини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Склад.: Т.Г. Осадча, Л.В. Феофілова; Відповід. за видп. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2004. – 55 с.

15. Займищанська сільська бібліотека-філія: Сторінки історії і сучасності. Бібліогр. покажч. / Склад: О.Є.Крумкач, Н.І.Кусая; ред.; відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2005. – 28 с.

* * *

16. Бібліотеки Сосниччини на сторінках преси (1963-2002 рр.): Бібліографічний покажчик / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Сосницька центр. б-ка; Склад: Л.В. Холецька, Т.Г. Осадча; відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2003. – 64 с.

17. Бібліотеки Новгород-Сіверщини на сторінках преси (1945-2004 рр.): Бібліогр. покажч. / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Новгород-Сіверська центр. б-ка; Склад: О.П. Маджуга, Т.Г. Осадча; ред., відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2004. – 60 с.

18. Бібліотеки Носівщини на сторінках преси (1945-2004рр.): Бібліогр. покажч. / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Носівська центр. б-ка; Склад: О.І. Давиденко, Л.В. Колесник, Т.Г. Осадча; ред., відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2005. – 60 с.

19. Бібліотеки Чернігівщини на сторінках преси: Бібліогр. покажч. публ. за 2001 рік / Чернігів. ОУНБ

ім. В.Г. Короленка; Склад.: Т.Г. Осадча, Л.В. Феофілова;
відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2001. – 36 с.

- // - за 2002 рік. – Чернігів, 2003. – 47 с.

- // - за 2003 рік. – Чернігів, 2004. – 55 с.

- // - за 2004 рік. – Чернігів, 2005. – 60 с.

III. Фондознавчі дослідження:

20. Зведений каталог-довідник місцевих періодичних видань 1839-1917 рр., наявних у фондах Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Чернігівського державного історичного музею ім. В.В. Тарновського (ЧДІМ), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО) / Чернігів. ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Склад.: Г.А. Конопацька, Н.М. Волкова, Л.В. Семенюк; Відп. за вип. Л.В. Феофілова. – Чернігів, 2002. – 160 с.

21. Миненко Н. Подарунок науковцям Придесення // Сіверян. літопис. – 2003. – № 4. – С.173.

Про видання “Зведеного каталога...,” здійснене Чернігівською ОУНБ.

22. Періодичні видання Чернігівської єпархії: “Прибавление к Черниговским епархиальным известиям” (1906-1911), “Вера и жизнь” (1912-1917): Бібліогр. покажч. / НАН України. Ін-т укр. археогр. та джерелозн. ім. М.С. Грушевського; Чернігів. держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, ОУНБ ім. В.Г. Короленка; Упоряд. О. Тарасенко. – Чернігів, 2003. – 158 с.

Л.В.Феофілова,
заступник директора з НР

**Практика інноваційної діяльності бібліотек ЦБС:
вітчизняний і зарубіжний досвід**

Останнє десятиліття характерне змінами у формах і змісті бібліотечної роботи, технології бібліотечних процесів, створенням в бібліотеках нових структурних підрозділів, появою в штаті спеціалістів небібліотечного профілю: системотехніків, юристів, PR – менеджерів, маркетологів. Ці процеси називають бібліотечними інноваціями. Використовують і термін “нововведення”, що в понятійному сенсі – не зовсім синоніми. Спочатку виникає новація – як ідея, проект, здатний реалізуватись в бібліотечну технологію, методика або послугу. Інновація – це діяльність по організації, регулюванню, стимулюванню, втіленню новації. Продукт інновації і є нововведення.

Класифікація інновацій в бібліотечній теорії і практиці досить різноманітна. Автор одного з варіантів – відомий російський фахівець Н.Т. Чуприна. Вона розподіляє інновації на організаційні, що направлені на установлення зовнішніх комунікацій бібліотеки, адаптацію до зовнішнього середовища, формування регіональної бібліотечної політики, зміни в структурі бібліотек; маркетингові інновації, орієнтовані на розширення асортименту послуг, появу принципово нових послуг, просунення їх в спільноту; методико-технологічні інновації, пов’язані з розробкою і використанням нових методик внутрішньої роботи бібліотеки, бібліотечних послуг, техніки і технологій; управлінські інновації, направлені на безперервну професійну освіту працівників бібліотек, реалізацію творчого потенціалу як установи, так і кожного її співробітника.

Нововведення докорінно змінюють повсякденну практику бібліотек, підвищують її роль як інформаційного посередника і виробника інформаційного продукту, як центра людського спілкування та освіти.

Розвинуті країни та їхні свідомі і цивілізовані уряди вкладають значні кошти в розвиток бібліотечної справи,

ініціюють довгострокові національні програми. Економісти підрахували, що кожний долар інвестицій в бібліотеки забезпечує 5-6 дол. приросту багатства відповідного регіону.

В Новій Зеландії, наприклад, запровадження спеціального бібліотечного податку окупається 5-кратним зростанням національного валового продукту.

Постійна увага державних інститутів до бібліотечних проблем перетворила маленьку Фінляндію в найбільш читаючу країну Європи. В Норвегії, де 90 % жителів щоденно користується Інтернет, реалізуються національні бібліотечні програми двох категорій – для школярів та дорослих. “Шкільний ранець культури” передбачає пропаганду кращих творів літератури та мистецтва для учнів середніх класів. “Залиш місце для читання” – це програма виховання культури читання у старшокласників. Спільно зі школами бібліотеки організовують різноманітні просвітницькі заходи: зустрічі з письменниками, написання рецензій на прочитані книги та розміщення їх в Інтернет. Для дорослих бібліотечні програми включають створення інформаційних учбових центрів, в першу чергу для соціально-вразливих верств населення, в неблагополучних районах. У Франції діє державна програма „Простір мультимедійної культури”, мета якої – надання користувачам можливості для індивідуальної та колективної творчості, створення компакт-дисків, власних веб-сайтів, графічних або музичних творів. За умовою програми брати в ній участь можуть лише аматори. Прикладом перспективної та успішної програми в Росії є програма створення модельних бібліотек, яка реалізується в рамках міжнародного проекту ЮНЕСКО “Інфограмотність” і відповідає глобальним цілям співробітництва бібліотечної спільноти по забезпеченню вільного доступу населення до інформації.

На жаль, більшість вітчизняних бібліотечних програм погано фінансуються, тож і результати їх не досить переконливі.

Серед організаційних інновацій виділимо реструктуризацію бібліотек, створення нових її типів (“Бібліотека сімейного читання”, “Бібліотека-клуб”, “Бібліотека-музей”), спеціалізацію або профілювання (тобто вибір переважаючого напрямку діяльності), нарешті, появу в структурі бібліотек нових підрозділів: відділів, секторів, центрів.

Мета подібних нововведень – покращення бібліотечно-інформаційного обслуговування, надання користувачеві повної, точної та вузькоспеціалізованої інформації. Наприклад, в Челябінській області результатом перепрофілювання філіалів ЦБС стало створення центрів ділової та соціальної інформації, Молодіжного інформаційного центру, Інформаційного центру з питань історії, краєзнавства. Всі ці новостворення мають чітко окреслене коло задач, що дає змогу розподіляти інформаційні потоки, запобігти дублюванню в комплектуванні фондів. На базі відділу інформаційної діяльності Омської центральної міської бібліотеки вже сьомий рік успішно працює Центр соціальної і правової інформації. Його основні завдання:

- забезпечення загальнодоступної соціальної та правової інформації для юридичних та фізичних осіб, оперативне та якісне обслуговування населення;
- формування правової свідомості;
- популяризація знань з прав людини;
- популяризація електронних баз даних соціального і правового характеру серед жителів міста.

Центр щомісячно видає експрес-інформацію “Місцеве самоврядування”. Абонентам надаються списки літератури, інформація про нові документи, повнотекстові документи у вигляді ксерокопій, роздруківок довідково-

правових систем “Гарант” і “Консультант Плюс”. Особливою популярністю користується інформаційна листівка “Пишіть листи Президенту”. Для популяризації знань в галузі прав людини видано довідник “Права людини. Права дитини”. Регулярно формуються прес-досє з найбільш актуальних тем правового характеру:

“Соціальні пільги”

“Комунальна реформа: правові аспекти”

“Справи армійські”

“Захист прав споживача”

“Судочинство”

“Трудове право. Зайнятість населення”.

Наразі планується відкриття громадської приймальні, Школи правового лікнепу, проведення загальноміської акції “Правовий десант”.

В структурі російських бібліотек почали функціонувати і такі нові підрозділи як Центри читання. Вони взяли на себе багато традиційних бібліотечних функцій: презентації, зустрічі з письменниками, виставки книжкових колекцій, книжкові ярмарки. В практиці роботи Центрів – конкурси на кращу читацьку родину, акції в пологових будинках “Рости з книгою”, обмін книгами з власних колекцій, ретромандрівки старовинними вулицями, садибами”, акція “Духовне коло: зустрічі в провінції”, заснування премії читацьких симпатій тощо.

Як правило, відкриття подібних центрів завдячує грантам, отриманим під відповідні проекти. Наприклад, інформаційно-ресурсні центри в бібліотеках Кіровоградської області – це реалізація проекту “Мережа громадянської освіти”. Центр європейської інтеграції, нещодавно відкритий в Чернігівській обласній науковій універсальній бібліотеці ім. В.Г. Короленка, є результатом спільного проекту з громадською організацією “АХАЛАР”.

Взагалі, проектна діяльність – це могутній стимул інноваційного розвитку, чи не найдієвіший засіб

фандрейзингу. Вдалі, цікаві проекти можуть реально змінити обличчя бібліотеки, підвищити її суспільний імідж, вплинути навіть на стратегію бібліотечного розвитку в регіоні.

Довгостроковість, малозатратність, відповідність соціальним замовленням – ось головні критерії успішного проектування. Ще одна умова – вдалий вибір партнерів, серед яких особливо перспективними є недержавні організації – так званій “третьій сектор”: громадсько-політичні об’єднання, молодіжні, жіночі, ветеранські організації, благодійні фонди тощо. Започатковані спільні проекти мають найрізноманітнішу тематичну, цільову, адресну спрямованість. Наприклад, проект “Інтернет для жінок та дівчат в провінції” передбачає інформаційну та консультативну підтримку соціальних та громадських прав жінок. Серед відомих тендерних проектів можна назвати ще “Бережіть жінок”, “Інформаційне забезпечення жіночої спільноти”.

Чітку гуманітарну орієнтацію мають проекти в підтримку вразливих верств населення: інвалідів, безробітних, ветеранів, багатодітних сімей, сиріт: “Школа милосердя”, “Соціальна клініка”, “Центр соціальної самопомоги”, “Інформаційний центр “Милосердя і здоров’я”.

Є чимало прикладів цікавих бібліотечних проектів бізнесової спрямованості: “Впровадження соціального маркетингу в практику діяльності некомерційних організацій”, “Модель партнерських взаємодій по створенню і впровадженню нових інформаційних послуг для малого, середнього і туристичного бізнесу, “Інформаційна підтримка молодіжного підприємництва”. В Алтайському краї бібліотечні установи об’єднались в громадську організацію “Некомерційне бібліотечне партнерство” Кузбаські бібліотеки”. Це дало змогу

безпосередньо виходити на грантодавальні фундації для фінансування проектів.

Все помітнішими в громадському середовищі країни стають національні культурні осередки. Співпрацюючи з ними, бібліотеки Донецької області видали збірку сценаріїв та методичних розробок народних календарних свят та обрядів.

Серед розмаїття маркетингових інновацій виділяються продукти мультимедійних технологій, як ті, що користуються найбільшим попитом на ринку інформаційно-культурних послуг. В багатьох сучасних бібліотеках відкриваються медіатеки, де обслуговування здійснюється за допомогою СД, електронних пошукових баз; урізноманітнюються цікавими Інтернет-акціями, електронними презентаціями, віртуальними екскурсіями, бенефісами дисків мистецькознавчими турнірами.

До нетрадиційних бібліотечних послуг, запроваджених останнім часом, можна віднести платні еколого-краєзнавчі екскурсії, краєзнавчі факультативи в школах, допомогу бажаючим у складанні свого родоводу, електронний пошук матеріалів для курсових та дипломних робіт, рефератів, їхнє оформлення; юридичні, психологічні консультації, навчальні тренінги, нові форми дозвіллевої діяльності і навіть продаж робіт народних майстрів ужиткового мистецтва.

Важлива складова в комплексі маркетингових комунікацій – реклама. Вміння заявити про себе соціуму, позиціонуватися серед інших надавачів інформаційних послуг – нелегке мистецтво піару. Засоби, якими сьогодні користуються бібліотеки – рекламні буклети, листівки, мас-медіа, участь в місцевих соціально-значущих акціях, професійних конкурсах, видавнича діяльність.

Методико-технологічні інновації знову ж таки направлені на користувача, щоб забезпечити йому не тільки максимальні зручності в отриманні необхідних

знань, а й душевний комфорт, релаксацію. Тому сучасна бібліотека приділяє так багато уваги дозвіллевим формам діяльності, розвитку любительських об'єднань по інтересах; намагається привабити відвідувачів стильним, затишним інтер'єром, особливою атмосферою доброзичливості, гостинності.

Ми помічаємо, як змінюється характер бібліотечного діалогу. В ньому на рівних виступають книга і ілюстрація, книга і відео, книга і речово-предметні аксесуари. Формат подачі інформації динамізується, візуалізується. З'явилося, наприклад, десятки різновидів книжкових виставок: -діалог, -вікторина, -кросворд, -конкурс, -хобі, -досьє, -гра, -ательє, -репортаж, -застереження тощо.

Всі вони мають інтерактивний характер, передбачають безпосередній контакт з користувачами. Дуже популярні – предметні виставки, виставки однієї книги.

Аналізуючи читацький попит на художню літературу, констатуємо його переважаючий ухил в розважальність. Як це співвіднести з високою суспільною місією бібліотек – збагачення духовного життя людини, прилучення її до високих зразків світової культури? Для розв'язання цієї нелегкої задачі є багато бібліотечних хитрощів, які в свій час теж були новаціями. Методика “книги-приманки” Рубакіна або “теорія мостів” Хавкіної та Покровського допомагають поступово переводити читача від невибагливої масової літератури до високохудожньої. Ось, наприклад, виставки за популярними телесеріалами познайомлять зацікавленого читача з темою сюжету, а від неї – з епохою, її культурою, видатними постатями.

В тематичних оглядах періодики “Новини політики”, “Новини шоу-бізнесу”, “Новини культури” можна нагадати про улюблені книги відомих людей, зірок естради, кіно, театру.

Цикл виставок – портретів “Життя як політ зірки” розкриває долі героїв країни – в документах та художніх творах. В програму популяризації книги ЦБС м. Н.-Новгорода та області (Росія) ввійшло багато цікавих, неординарних заходів як то: місячники “Література – барометр духовного життя суспільства”, “Шлях до серця читача”, Дні національних та зарубіжних культур, публічні вшанування кращих користувачів “Читацькі бенефіси”, фестиваль „Читаюче місто”, акція “Література без кордонів”, інформаційні буклети “Бестселер світової літератури”, “Бестселер інтернет-літератури”.

Популяризуючи безсмертне пушкінське надбання, бібліотеки області організували просвітницьку акцію “Відкритий мікрофон”, під час якої звичайні перехожі біля стін бібліотеки читали вірші Пушкіна. Для дітей пропонується своєрідний конкурс – панорама цитат “Пушкін про нас”, виставка-суперечка “Чи знайомий він вам: і так, і ні”, літературні творчі ігри (придумати сюжет “Врятувати Пушкіна від дуелі”).

Відчутним резервом розширення читацького кола бібліотек, важелем впливу на літературні пріоритети користувачів є сім’я. Відновлюючи і пропагуючи традиції сімейного читання, бібліотеки розробляють, наприклад, спеціальні програми – “ Готові читати”, які передбачають низку різноманітних заходів: семінари для батьків “Партнери в читанні”, конкурси на кращу читаючу родину, турніри сімейних ерудитів, вечори сімейної педагогіки “Справжня школа виховання”, бесіди-спогади “Моя перша книжка”, літературні сімейні вітальні, школу сімейного виховання “Який рід, такий і плід”, літературну подорож “По родинному морю у міфах та легендах”, уроки духовності для дітей спільно з церковними громадами, сімейні університети. В Миколаївській міській ЦБС створено службу інформаційного комфорту сім’ї, проводяться щорічні акції “Книга в дарунок майбутнім мамам”, “Перша книжка вашої малечі”.

Важливий інноваційний напрямок в діяльності сучасної бібліотеки-соціалізація особистості, адаптація її до складних реалій сьогодення.

Допомоги в першу чергу потребує молодь – наш найчисельніший, найвимогливіший користувач. Для молоді бібліотеки виступають в ролі інформаційного навігатора в океані нових і новітніх знань, освіченого та делікатного порадики в розв’язанні життєвих колізій і зрештою – просто друга, який завжди поруч. Молоді відвідувачі запрошуються в різноманітні любительські об’єднання, клуби практичної психології, театри-студії, медіацентри.

В підвищенні правової, політичної, бізнесової культури молоді використовуються такі дієві форми, як ділові ігри: “Вибори мера”, “Хто є хто, або за кого”, бліц-опитування “Район не обійдеться без мене”, економічні ігри: “Своя справа”, “Гроші: поганий хазяїн або гарний служник”. Духовно-моральному вихованню юнацтва сприяє програма “Я та мій родовід”, яка пропонує молоді залучатися до вивчення родинних зв’язків, сімейних традицій, походження власних імен та прізвищ.

Вдосконалюючи довідково-інформаційне обслуговування молоді, бібліотеки запроваджують цілодобову довідково-диспетчерську службу, видання найбільш рейтингових матеріалів: тематичних дайджестів з аналітичною інформацією, дайджест-конспектів “Оперативний словник”, “Рок-енциклопедія”, “Вісник молоді”, щоквартальних бюлетенів “Цікаве. Незвичне. Спірне”.

Бібліотечною інновацією, за думкою відомого російського галузевого фахівця С. Матліної, може бути будь-яка оригінальна, нестандартна думка співробітника або відвідувача, реалізація якої сприяє еволюції бібліотеки. Але ця думка, ідея повинні дійсно відповідати запитам конкретного середовища або бути адаптованими до нього. Тому перед методичними службами ставляться дещо інші задачі в роботі з передовим досвідом: не впровадження, а

засвоєння, не розповсюдження, а ретрансляція для ознайомлення і вивчення.

А вивчати сьогодні треба дуже багато, постійно оновлювати знання, щоб не відстати від швидкоплинного часу. Освічені, професійно підготовлені кадри – найважливіша складова успішної бібліотеки і постійна турбота методичних служб, які відшуковують ефективні форми навчання. В учбовому арсеналі ви знайдете семінари-тренінги, творчі лабораторії, методико-інформаційні дні, методичні об'єднання, методичні читання, інноваційні проблемні семінари, авторські школи, методичні фестивалі, ярмарки бібліотечних ідей, експериментальні майданчики.

Модернізуються і форми занять. Поряд з традиційними лекціями, доповідями, інформаційними повідомленнями, все частіше застосовуються ділові ігри, години ділового спілкування, “мозкові штурми”, конкурси – захисти творчих проєктів, методичні діалоги, аналіз ситуацій, методичні ринги, бібліотечні консилиуми, дискусії “без краваток”, диспути, методичні виставки, методичні та рольові ігри, майстер-класи, тестування, інструктаж.

Є приклади, коли тематика і форми професійного навчання сільських бібліотекарів районні бібліотеки визначають щорічним анкетуванням.

Цікавий проєкт “Заочна бібліотечна школа для сільських бібліотекарів” впроваджено Архангельською ОДБ (Росія). Проєкт передбачає видання циклу методичних посібників “Професійні бесіди” (“Виставкова робота бібліотек в питаннях та відповідях”, “Клуби і гуртки для дітей” тощо). Теоретичне опрацювання теми завершується виконанням творчих завдань – аналітичних та практичних – всіма учасниками школи.

Вам, як керівникам, сьогодні теж доводиться постійно навчатися, опановувати інноваційні форми професійної діяльності, серед яких – розробка концепції

розвитку своєї установи, прогнозування, стратегічне планування, фандрейзинг, PR, управління персоналом, історичні, соціологічні, маркетингові дослідження і ще багато чого. В кожному напрямі є цікаві напрацювання, корисний досвід, науково-практичні пропозиції. Ось, наприклад, популярний сьогодні аутсерсинг, тобто обслуговування деяких бібліотечних структур (бухгалтерія, аудит, інтернет, створення інформаційних ресурсів, дозвіллова діяльність) на договірній основі.

В нових технологіях управління все більше уваги привертає менеджмент якості, базовими принципами якого є: орієнтація на користувача, лідерство керівника, залучення співробітників, процесний і системний підхід до менеджменту, постійне покращення, прийняття рішень по фактах, взаємокорисні відносини з партнерами. Центральним є процесний підхід. Його задачею прийнято вважати те, що бажаний результат досягається ефективніше, коли діяльністю і відповідними ресурсами управляють як процесами. Тобто, критерієм оцінки бібліотечних послуг є якість процесів її діяльності.

Безперечно також пряма залежність успіху всіх нововведень від особистості керівника. Твердий і водночас гнучкий, серйозний, але з почуттям гумору, приязний, але вміє тримати дистанцію, відданий своїй справі, але не втрачає голову при успіхах і поразках, мрійливий, але з сильно розвинутою волею, готовий ризикувати, але ретельно все враховуючий – таким, з точки зору американських спеціалістів з креативу, повинен бути ідеальний керівник. Наближайтесь до ідеалу!

А.В.Магюшенко
головний бібліотекар НМБ

**Склад користувачів відділу документів
з суспільних та гуманітарних наук за період
з 1991 по 2005 рр.**

(за результатами соціологічного дослідження)

Сучасна бібліотека – це не просто така собі механічна книгозбірня, де припадають пилом, хай і найцінніші, фоліанти. Це живий організм, який реагує на всі перетворення в суспільстві [4, С.9].

З процесом змін у суспільній формації розпочався і процес переосмислення ролі і місця бібліотеки в сучасних умовах, її функцій в інформаційному вільному просторі країни.

На бібліотеки позитивно впливають інтелектуальна свобода, політичний нейтралітет, самостійне управління ресурсами. Проте, колишня впевненість у державній підтримці змінилась прямою фінансовою залежністю від місцевих органів влади і ненадійністю джерел комплектування. Не можна також не брати до уваги і деяке пониження ролі книги, її місця в суспільстві у зв'язку з появою нових технологій передачі інформації.

Бібліотеку оточує соціум, який потребує вивчення, тому що він теж постійно змінюється та оновлюється. В останні роки у суспільстві відбулась певна переоцінка цінностей, а зміни у свідомості людей позначилися на формах проведення вільного часу. Так, за даними Українського центру економічних і політичних досліджень, бібліотеки відвідує лише четверта частина громадян України [3. С.7].

За роки незалежності України спостерігається:

- переструктурування професійної зайнятості населення: зросла потреба в економістах, юристах, кваліфікованих робітниках, але зменшилась необхідність інженерно-технічних працівників;

- з'явилися нові професії – програміст, брокер, менеджер, банківський службовець, а з ними і нові інформаційні потреби;

- значно збільшилась кількість молоді, що навчається, а звідси – зростання запитів, пов'язаних з навчанням за новими програмами і дисциплінами;

- змінилось ставлення до ролі жінки в соціумі;
- змінився імідж бібліотеки, адже користувач уже не сприймає її як ідеологічну установу [2, С.8].

Для того, щоб визначити основні напрями бібліотечної роботи, потрібно чітко усвідомити, хто конкретно відвідує бібліотеку і з якою метою.

Шляхом аналізу даних бібліотечної статистики було проведено дослідження складу користувачів відділу документів з суспільних та гуманітарних наук ОУНБ ім. В.Г. Короленка в кількісному та якісному форматі за період з 1991 по 2005 роки.

Мета цього дослідження – вивчення змін, що відбулися в структурі складу користувачів відділу та в структурі читацьких та інформаційних потреб у зв'язку з корінними змінами в суспільно-політичному житті України за останні 15 років.

Загальна кількість користувачів відділу збільшилась з 5 376 (1991 р.) до 6 675 (2005 р.), тобто на 24,2 %. Кількість відвідувань за цей час зросла в 1,5 рази, а саме: з 5,2 до 8,4 рази на рік. Показник читаності зріс з 28,0 до 35,8.

Соціальний склад читачів відділу має наступний вигляд:

	1991 р.	–	2005 р.
Наукові працівники:	1,7 %	–	1,9 %
Спеціалісти народ. госп-ва:	48,9 %	–	32,3 %
Робітники:	9,5 %	–	5,4 %
Молодь, що навчається	35,5 %	–	55,8 %

Кількість **науковців** – користувачів відділу залишається постійною з року в рік, маючи тенденцію до збільшення, хоча й незначного.

Закономірні явища, які пов'язані зі спадом виробництва, гальмуванням розвитку економічного потенціалу країни призвели до того, що загальна кількість **спеціалістів народного господарства** серед користувачів

відділу зменшилась з 48,9 % до 32,3 %, тобто в 1,5 рази. В 1,7 рази зменшилась кількість користувачів – **інженерно-технічних працівників**: з 43,4 % до 26,0 %.

Водночас кількість користувачів – **учителів** зростає з 21,9 % до 26,7 %, що закономірно, адже функціонування шкіл нового типу (ліцеї, гімназії) та загальноосвітніх закладів, які працюють за новими методиками і технологіями навчання, потребує від вчителів постійного підвищення кваліфікації та самопідготовки.

Стабільною залишається кількість користувачів категорії **працівники літератури, мистецтва, культури**: 8,4 % (1991 р.) – 8,2 % (2005 р.); **працівники охорони здоров'я**: 2,7 % (1991 р.) – 2,5 % (2005 р.)

За роки незалежності кількість користувачів категорії **робітники** скоротилась майже вдвічі – з 9,5 % (1991 р.) до 5,4 % (2005 р.), підтверджуючи наявність проблеми масового виїзду кваліфікованих робітників до країн близького та дальнього зарубіжжя в пошуках пристойної роботи та заробітної плати.

Нові економічні відносини в Україні сприяли відкриттю нових вузів, факультетів, введенню контрактної форми навчання. Складається така ситуація, коли більшість новостворених учбових закладів не в змозі якісно забезпечити своїх студентів необхідною літературою в повному обсязі. Молодь, що навчається заочно, зовсім не забезпечена не тільки учбовою літературою, але навіть її списками.

Статистика свідчить про невинне зростання питомої ваги в структурі читачів категорії **студенти, або молодь, що навчається**, та повільний відтік спеціалістів народного господарства.

Якщо в 1991 р. спеціалісти народного господарства становили 48,9 %, а студенти 35,5 %, то в 1996 р. їх кількість урівноважилась до 39,8 % і 39,9 % відповідно. В подальші роки забезпечення освітнього процесу вищих та середніх спеціальних учбових закладів стає одним із

основних напрямків роботи відділу, що підтверджують цифри 2005 року: 55,8 % – молодь, що навчається та 32,3 % – спеціалісти народного господарства.

Питання обслуговування студентства у відділі є досить серйозною проблемою. Адже орієнтуватись у своїй роботі **на молодь, що навчається**, працівники відділу і не в змозі, і не в праві, тому що функції обласної бібліотеки не обмежуються тільки навчальними.

Загальна кількість читачів віком до 21 року зроста майже в 1,5 рази: з 28,5 % (1991 р.) до 42,3 % (2005 р.), що свідчить про потребу створення юнацького абонементу при ОУНБ.

Сьогодні жіноча частина населення є більш активною як у відвіданні бібліотеки, так і в читанні.

У структурі читачів відділу переважають жінки і з кожним роком цей показник зростає: 55,2 % (1991 р.) – 59,6 % (2005 р.).

За рівнем освіти превалюють особи з незакінченою вищою та вищою освітою. Основним мотивом звернення до ОУНБ різних категорій читачів: науковців, фахівців, студентської молоді, як правило, є потреба в книзі та інформації для навчання і виробництва, підвищення кваліфікації та самоосвіти, творчої та дослідницької діяльності. Інваліди та пенсіонери звертаються до бібліотеки за одержанням інформації або консультації з питань соціального захисту, пенсійного законодавства. Чисельність їх коливається в межах 3-4 % і є стабільною.

Українські соціологи пропонують переглянути категорії користувачів бібліотеки, беручи за основу майнову ознаку:

– I категорія – **незаможні**. Це пенсіонери, інваліди, особи без певного місця проживання; тобто ті, хто знаходиться за межею бідності. В Україні таких близько 25 %.

– II категорія – **бідні**. Це працівники бюджетних установ, студенти, кількість яких становить \approx 60 %.

– III категорія – **середній клас**. Це ті, хто працюють у комерційних структурах, або мають невеликий власний бізнес ($\approx 10\%$).

– IV категорія – **власники** банків, підприємств, комерційних структур ($\approx 4\%$).

– V категорія – „**нові українці**”. Це ті, хто має великі рахунки в закордонних банках, нерухомість в Україні і за її межами. Їх трохи більше 1% [7, С.36].

Виходячи з цієї класифікації, можна стверджувати, що активними користувачами публічних бібліотек є сьогодні і будуть у найближчому майбутньому **бідні і середній клас** – особливо з числа тих, хто звик і любить читати; хто навчається; хто хоче змінити свою професію або підвищити кваліфікацію; хто отримує додаткову освіту.

Тобто, маються на увазі інформаційно бідні верстви населення. Ті, хто з різних причин не можуть придбати необхідні документи, сучасні технічні засоби, оплачувати доступ до віддалених інформаційних ресурсів. На жаль, книга перестала бути доступною абсолютній більшості населення і у зв'язку з його низькою купівельною спроможністю, і в зв'язку з тим, що нині Україна за загальною кількістю видань знаходиться на рівні 1940 р. [3, С.7].

Таким чином, аналіз результатів дослідження довів, що у структурі користувачів ВДСГН представлені практично всі категорії мешканців міста, однак більшу частину складає молодь, що навчається. Починаючи з 1996 р., спостерігається зростання категорії студентства. На сьогодні ця ситуація характерна в тій чи іншій мірі для всіх бібліотек України.

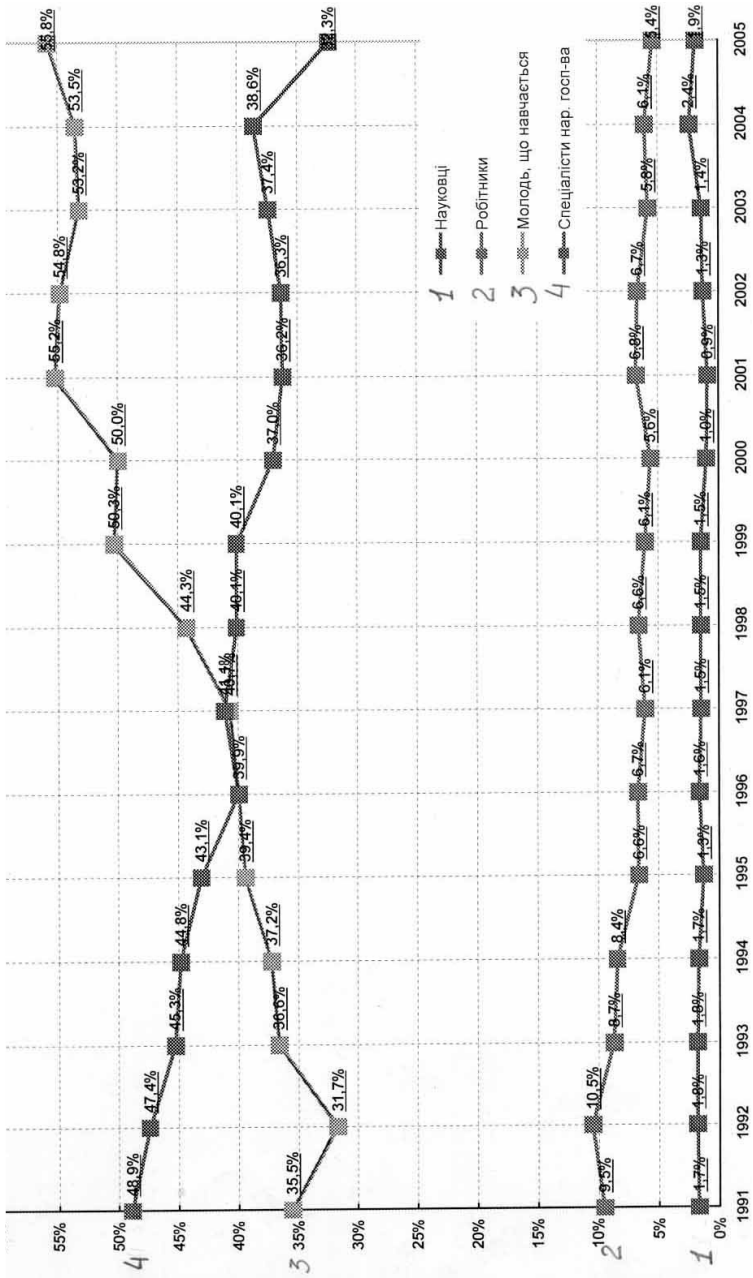
Недостатній розвиток учбово-інформаційної бази вузівських бібліотек призводить до необхідності використання фондів і можливостей великих, спеціалізованих, обласних наукових бібліотек.

В.В. Зелинська
зав. відділом ДСГН

Література:

1. Волохін О.М., Дудкіна О.В. Статистичний портрет користувача // Кіровоградщина бібліотечна. – Кіровоград, 2003. – С.47-52.
2. Гич Г. Читацька аудиторія сучасної публічної бібліотеки // Вісник Книжкової палати. – 1999. – № 8. – С.8-10.
3. Жмакина Л., Захарин С. Как пройти в библиотеку? // Сегодня. – 2003. – № 74. – С.7.
4. Кирей В. Не хата-читальня, а сучасне вогнище культури // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 27. – С.9.
5. Коваль Т. Український читач на тлі суспільних перетворень // Вісник Книжкової палати. – 2003. – № 2. – С.28-34.
6. Мастипан О. Читач – основний об'єкт соціологічних досліджень // Соціол. дослідж. в б-ках. – 1998. – Вип. 22. – С.3-11.
7. Мотчук Н.М. Сучасний читач: його потреби та стан їх задоволення // Соціол. дослідж. в б-ках. – 1999. – Вип. 23. – С.20-22.
8. Чачко А.С. Развивающаяся библиотека в информационном обществе. Вип. 2: Науч.-метод. пособие. – М., 2004. – С.36.

Зміни у складі користувачів відділу з гуманітарних та суспільних наук за період з 1991 по 2005 рр.

Вивчення ефективності використання фонду періодичних видань у відділі документів з суспільних та гуманітарних наук

У наш час відбуваються суттєві зміни у формуванні бібліотечних фондів. Виробляються нові принципи, що ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, утверджені гуманізму, демократії, доступності фондів різним категоріям користувачів.

Змінюється ставлення до критеріїв якості бібліотечних фондів. Це відхід від жорстких нормативних параметрів їх галузевої структури, а також нормативів списання видань тощо.

Пріоритетною стає оцінка користувачем відповідності фонду його запитам та інтересам і мінімальна кількість відмовлень. Одним із основним джерел задоволення інформаційних потреб користувачів є періодичні видання.

З метою вивчення ефективності використання фонду, зокрема – періодичних видань, у ВДСГН за період з 2003 по 2006 рр. був зроблений статистичний аналіз, який відображений в таблицях № 1, 2, 3, 4, 5.

Таблиця № 1. Склад фонду періодичних видань

Рік	Фонд (всього)	Періодика (в т.ч.)	%
2003	39910	4769	11,9
2004	39950	4811	12,1
2005	40349	4813	11,9
2006	41372	5229	12,6

*Таблиця № 2. Загальне використання фонду
періодичних видань*

Рік	Книговид. (загальна)	Періодика (в т.ч.)	%	Обертан.	КВ
2003	265166	122710	46,3	25,7	3,9
2004	236575	97475	41,2	20,3	3,4
2005	238838	115 202	48,2	23,9	4,0
2006	240677	135159	56,1	25,8	4,5

*Таблиця № 3. Використання фонду періодичних видань за
комплексами наук: суспільні, гуманітарні, природничі*

Рік	Видача періодики	Комплекс наук								
		суспільн.	%	КВ	гуманіт.	%	КВ	природн.	%	КВ
2003	122710	85594	69,8	1,45	30876	25,1	0,9	6240	5,1	1,6
2004	97475	66896	68,6	1,0	25660	26,3	0,9	4919	5,1	1,6
2005	115202	77447	67,2	1,1	30370	26,4	0,9	7385	6,4	2,0
2006	135159	92184	68,2	1,6	34232	25,3	0,9	8743	6,5	2,0

*Таблиця № 4. Використання фонду періодичних видань в
типологічному аспекті*

№	Тип ж-лу	К-сть назв	К-сть примірників	Фонд %	Видача %	КВ
1	Офіційні	6	857	16,4	19,2	1,2
2	Наукові	30	1080	20,7	11,6	0,6
3	Виробничі	41	1470	28,1	32,3	1,2
4	Наук.-популяр.	27	1062	20,3	24,1	1,2
5	Літер.-художні	20	760	14,5	12,8	0,9

*Таблиця № 5. Використання фонду періодичних видань
в мовному аспекті*

№	Мова	К-сть назв	К-сть прим.	%	2003	КВ	2004	КВ	2005	КВ	2006	КВ
1	Укр.	64	2808	53,7	48,6	0,9	59,1	1,1	55,0	1,1	46,0	0,9
2	Рос.	60	2421	46,3	51,4	1,1	40,9	0,8	45,0	0,9	54,0	1,2

**Пояснювальна записка
до вивчення ефективності використання фонду
періодичних видань у відділі документів
з суспільних та гуманітарних наук**

- Щороку до ОУНБ ім. В.Г. Короленка надходить близько 560 назв журналів (152699 прим.), що становить 17,98 % від загального фонду.
Для аналізу складу фонду періодичних видань було взято 124 назви журналів у кількості 5229 прим., які надійшли до відділу за період з 2003 по 2006 рр. Не брались до уваги журнали, які надходять до ВДСГН по актах.
- Кількість журналів, що надходить до відділу, коливається в межах 11,9 % – 12,1 % від загальної кількості фонду. Тобто, це стабільне надходження періодичних видань, де загальна кількість журналів з комплексу суспільно-політичних наук нараховує 3537 прим. (67,6 %), комплексу гуманітарних наук – 1524 прим. (29,2 %), комплексу природничих наук – 168 прим. (3,2 %).
- Спостерігається збільшення використання фонду періодичних видань з 41,2 % (2004 р.) до 56,1 % (2006 р.); показника обертаності: від 20,3 (2004 р.) до 25,8 (2006 р.); коефіцієнта використання (КВ): від 3,4 (2004 р.) до 4,5 (2006 р.). При підрахунках не брались до уваги журнали, взяті з відділу основного зберігання.
- Виходячи з того, що аналіз використання періодичних видань зроблено за малий хронологічний період, значних розбіжностей і змін при використанні періодики за комплексами наук не спостерігається.
Так, видача користувачам журналів суспільно-політичної тематики коливається від 67,2 % до 69,8 % загальної видачі, має оптимальний КВ, який дорівнює 1,6 (2006 р.).

Відповідно, використання читачами періодики з циклу гуманітарних наук: 25,1 % (2003 р.) – 26,4 % (2005 р.), та КВ – 0,8 або 0,9.

Видача користувачам періодики природничої тематики становить 5,1 % (2003 р.) – 6,5 % (2006 р.), та КВ – 1,6 (2003 р.) – 2,0 (2006 р.).

Зауважимо, що найменшим попитом у відділі документів з суспільних та гуманітарних наук користуються літературно-художні журнали, як російські, так і українські. Це „Москва”, „Новый мир”, „Юность”, „Дзвін”, „Березіль”. Можливо, свого читача вони могли б знайти у відділі абонементу.

- Враховуючи потреби читачів, чий попит характеризується високим освітнім, науковим та фаховим рівнем, шосту частину фонду складають офіційні видання (16,4 %), які безпосередньо реагують на зміни в законодавстві, подають найбільш актуальну інформацію. Це – „Офіційний вісник України”, „Відомості Верховної ради України”, „Збірник урядових нормативних актів України”, „Вісник господарського судочинства”, „Інформаційний збірник міністерства освіти і науки України”.

П'яту частину фонду (20,7 %) складають наукові журнали. Це – „Український історичний журнал”, „Новая и новейшая история”, „Пам'ятки України: історія та культура”, „Мир психологии”, „Гуманітарні науки” та ін.

Найбільш повно представлені журнали, розраховані на спеціалістів народного господарства, працівників освіти, культури. Виробничі журнали складають 28,1 % від загальної кількості журналів у відділі. Це – „Кримінальне законодавство України: теорія і практика”, „Право України”, „Судоустрій і судочинство в Україні”, „Народное образование”, „Дошкільне виховання”, „Географія та основи економіки в школі”,

„Рідна школа”, „Русская словесность в школах Украины”, „Українська мова і література в школі”, „Урок української” та ін.

Згідно таблиці № 5 кількість офіційних, наукових та виробничих журналів становить 65,2 %, а видача – 63,1 %. При цьому КВ (в середньому) становить 0,97. найвищий КВ – 1,2 – мають офіційні і виробничі журнали. Коефіцієнт використання наукових журналів дорівнює 0,6.

- Маючи приблизно однакову кількість часописів українською (53,7 %) та російською (46,3 %) мовами, можна зауважити, що КВ майже однаковий і в обох випадках коливається від 0,8 до 1,2. тому, комплектуючи фонд періодики, не потрібно віддавати перевагу в ту, чи іншу сторону.

Принаймні, в найближчі 10-15 років – це оптимальний стан для задоволення запитів користувачів, роботи у відділі.

Висновки

1. проведене дослідження дає можливість стверджувати, що стан комплектування фонду відділу, зокрема, періодичними виданнями з суспільних та гуманітарних наук – соціології, статистики, історії, політики, права, філософії, релігії та ін.; з природничих наук – географія; охорони здоров'я та медицини (тільки науково-популярні журнали), в основному відповідає потребам користувачів, що підтверджується показником обертаності: від 20,3 до 25,8 та КВ: від 0,6 до 4,5.

2. Фонд періодичних видань ВДСГН потребує звільнення від зайвої кількості науково-популярних („Здоровье”, „Твоє здоровье”, „Здоровье от природы”, „Женский журнал „Здоровье”) та літературно-художніх часописів, які налічують третину всього фонду, шляхом

перерозподілу між відділами обслуговування користувачів бібліотеки. Корегування передплати журналів відповідно напрямку роботи відділу та максимальне забезпечення читацьких запитів оперативною, актуальною інформацією – основа подальшої роботи з цим видом друкованої продукції.

3. В недалекому майбутньому вважаю за доцільне виділити окремо зал періодичних видань.

Зелиньська В.В.
Зав відділом ДСГН

Список літератури:

1. *Александрова О.К.* проблеми вивчення стану фондів обласних універсальних наукових бібліотек // *Фонди наукової бібліотеки: стан та перспективи розвитку. Матеріали респ. міжвід. наук. конф-ї.* – Харків, 1992. – С.20-24.
2. *Карташов М.С.* Аналіз і шляхи забезпечення відповідності бібліотечних фондів читацьким проблемам // *Сучасний читач і бібліотека. Зб. наук. праць.* – К., 1991. – С.22-28.
3. *Любаренко Л.* Комплектування фондів публічних бібліотек вітчизняними науковими та виробничо-практичними журналами у галузі економіки, права // *Соціологічні дослідження в бібліотеках. Вип. 32.* – К., 2006. – С.3-17.
4. *Мастіпан О.* Використання періодичних видань в бібліотеках України // *Соціологічні дослідження в бібліотеках. Вип. 32.* – К., 2006. – С.18-31.

**Комерційний фонд літератури,
як нетрадиційна форма задоволення запитів
користувачів абонементу ОУНБ ім. В.Г. Короленка**

Нові економічні відносини сприяли відкриттю у місті нових ВУЗів, факультетів, збільшенню кількості студентів у зв'язку з введенням контрактної форми навчання. Спостерігається тенденція збільшення кількості студентів у складі користувачів з 2978 чоловік в 1999 році до 4337 у 2006 році, що становить 40,9 % від їх загальної кількості на абонементі. Введення нових програм потребує і нових підручників. Так як бібліотеці виділяються мізерні кошти на комплектування, абонемент особливо відчуває нестачу спеціальної учбової літератури для підготовки спеціалістів вищих навчальних закладів, яка переважно надходить до читальних залів. Проблему забезпечення спеціального учбового літературою було вирішено шляхом створення на абонементі фонду комерційної літератури за рахунок спонсорської допомоги Чернігівського обласного комунального підприємства “Ліки України”, УТЕЛ, Науково-інженерного центру Чернігівського відділення інженерної Академії України.

У 2006 році фонд комерційної літератури нараховував 798 документів, книговидача становила 11245 примірників, обертаність – 14,1.

Аналіз складу і використання фонду комерційної літератури у 2006 році з роками видання:

Роки видання	К-ть примірн.	Книговидача	Обертаність
1995	5	37	7,4
1996	2	14	7
1998	7	59	8,4
1999	32	371	11,6
2000	89	929	10,4
2001	96	1131	11,8
2002	83	1436	17,3

2003	140	2096	14,9
2004	151	2287	15,2
2005	137	2029	14,8
2006	56	856	15,3
	798	11245	14,1

Найбільш запитуваний – розділ економіки, представлений 407 документами (51%), мав книговидачу 6367 прим., обертаність 15,6.

Серед найбільш запитуваних підрозділів.

Назва підрозділу	Кількість примірн.	Книговидача	Обертаність
Маркетинг	8	180	22,5
Економіка. Економічна теорія	21	406	19,3
Фінанси, кредит та грошовий обіг	35	675	19,3
Економічний аналіз	13	241	18,5
Історія економічних вчень	16	294	18,4
Політекономія	10	171	17,1
Фінанси підприємств	18	308	17,1
Менеджмент	53	652	12,3

До видань, які мали найбільший рейтинг у 2006 р. належать:

Романенко О.Р. Фінанси – К.: ЦНЛ., 2003. – 312 с. (видано 51 раз).

Осовська Г.В. Основи менеджменту. – К.: Кондор. –2003. – 556 с. (видано 37 разів).

Ковальчук С.В., Форшун І.В. Фінанси. – Львів: Новий світ, 2006. – 568 с. (видано 35 разів).

Розділ право у комерційному фонді у 2006 році нараховував 206 документів (25,8%). Книговидача становила 2282 прим., обертаність 11,1.

Серед найбільш запитуваних підрозділів:

Назва підрозділу	Кількість примірників	Книговидача	Обертаність
Теорія держави і права	16	295	18,4
Галузі права	140	1612	11,5

Але при індивідуальному аналізі серед усіх документів за галузями права найбільшу кількість книговидач – 35 мали 2 документи:

Щербина В.С. Господарське право. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 591 с.

Вінник О.М. Господарське право. – К.: Атіка, 2004. – 623 с.

Інша галузева література налічувала 185 примірників, книговидача 2596 прим., обертаність 14,0.

Серед найбільш запитуваних підрозділів:

Назва підрозділу	Кількість примірників	Книговидача	Обертаність
Політологія	9	348	38,6
Ділові папери	9	205	22,7
Соціологія	18	332	18,4
Психологія	16	277	17,3
Філософія	12	202	16,8

До найбільш запитуваних документів слід віднести:

Примуш М. Загальна соціологія. – К.: Професіонал, 2004. – 592 с. (видано 49 разів).

М'ясоїд П.А. Загальна психологія. – К.: Вища школа, 2001. – 487 с. (видано 37 разів).

Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління. – К.: Академвидав, 2003. – 568 с. (видано 36 разів).

Фонд комерційної літератури повинен постійно оновлюватись і за всіма критеріями має відповідати потребам користувачів.

При комплектуванні фонду комерційної літератури перевага надається:

- актуальним виданням;
- документам з економіки і права як найбільш запитуваним користувачами;
- виданням, які щойно вийшли з друку;
- документам, більшим за обсягом і змістом, які найповніше зможуть задовольнити запити користувачів;
- авторам, яким віддають перевагу користувачі.

На користь актуалізації й оновлення фонду комерційної літератури свідчить інтенсивність використання документів за роками видання. Обертаність книг, виданих у 1995-1998 рр. становить від 7 до 8,4 р.; 1999-2001 рр. від 10,4 до 11,8 р, а у 2002-2006 роках – від 14,8 до 17,3 р.

Головним у роботі з фондом комерційної літератури є досягнення максимально ефективного його використання на основі відповідності конкретним запитам користувачів. Коли читач платить за використання кожного документу подобово, він дуже ретельно обирає з числа запропонованих документів. Отже лише правильне комплектування фонду дає змогу заробити кошти на його подальше докомплектування.

Лише за таких умов фонд комерційної літератури дає змогу отримати прибуток. Адже дана форма обслуговування має дві невід'ємні складові: максимальне задоволення запитів користувачів і отримання прибутку.

Виключення чи послаблення однієї з них робить нову форму обслуговування користувачів недоцільною.

Тому моніторинг складу фонду за змістом, його релевантності та ефективності використання є обов'язковим елементом роботи з комерційною літературою.

На сьогодні фонду комерційної літератури належить провідна роль у забезпеченні читачів літературою підвищеного попиту, перш за все – новою спеціальною учбовою літературою.

За користування фондом комерційної літератури у 2006 році отримано від читачів відділу кошти в сумі 10821 грн., значна частина яких буде використана для придбання нових книг.

**Є.М. Прожига,
зав. відділом абонементу**

Библиотеки Черниговщины в годы Великой Отечественной войны: страницы истории

В истории библиотек Черниговщины война оставила страницы, прочтение которых стало возможным лишь в начале 90-х годов прошедшего века. Способствовало этому открытие доступа к архивным документам периода оккупации и работа, развернувшаяся в стране по возвращению национально-культурных памятников, утраченных или перемещенных во время второй мировой войны, а также подготовка Национального семинара под эгидой ЮНЕСКО, проведенного в Чернигове 27-30 сентября 1994 года.

В ночь с 23 на 24 августа 1941 года фашистская авиация уничтожила помещение областной библиотеки на площади Куйбышева. В пламени пожара погибло 216 тыс. томов, в т.ч. 5 тыс. редких, уникальных изданий. Свою деятельность после освобождения в сентябре 1943 года библиотека начинала с нуля, собирая книги на свалках, пожарищах, принимая от населения, что позволило уже в декабре 1943 года открыть читальню.

Так считалось более полувека. И только изучение рассекреченных архивных документов позволило восстановить неизвестные ранее страницы деятельности областной библиотеки, как центральной городской в годы оккупации.

9 сентября 1941 года немецкие войска группы «Центр» захватили Чернигов. Одновременно с ними в город вошла рота «Батальона особого назначения» под командованием штурмбанфюрера СС барона Эберхардта фон Кюнсберга. Зондеркоманда Кюнсберга была в непосредственном подчинении Министерства иностранных дел. Рейхсминистром оккупированных восточных территорий был назначен ещё 17 июля 1941 года Альфред Розенберг, который провозгласил

политику защиты культурных ценностей от большевизма. Оперативный штаб рейсхминистра начал организованную конфискацию библиотечных сокровищ Украины. Имея гибкую структуру, штаб быстро реагировал на изменения в обстановке, ежемесячно отчитывался перед Главным штабом в Берлине, вел специальную картотеку культурных объектов. При штабе была создана так называемая Восточная библиотека Розенберга, которая должна была стать библиотечным центром по вопросам истории и культуры народов, населяющих так называемый «восточный простор» - россиян, украинцев, белорусов, прибалтийских наций, а также центром исследования и практики большевизма. Ее дирекция и основное книгохранилище размещались в Берлине, а филиал – в Киеве. Отбор книг для Восточной библиотеки осуществлялся в Харькове в научной библиотеке им. В.Г.Короленко и в Киеве в государственной библиотеке им. ВКП(б) (ныне Национальная парламентская библиотека Украины).

Штаб Розенберга, выполняя распоряжения фюрера от 1.03.1942 г., предложил проводить основную работу с фондом, разделяя его на литературу, изданную до 1917 года и после революции. При этом, дореволюционную литературу разрешалось оставлять в библиотеках, а большевистскую – изымать. При отборе книг просматривались и предисловия на предмет большевистских цитат. Работа Оперативного штаба Розенберга осуществлялась по трем направлениям: отбор иудаики; литературы для Центральной библиотеки Высшей школы; литературы для восточной библиотеки. На территории Украины действовало 4 зондеркоманды, в т.ч. и в Чернигове.

В первые дни оккупации была организована Черниговская городская управа с отделом культуры и образования, который возглавил бывший преподаватель

Черниговского пединститута С.Г. Баран-Бутович. В заявлении, адресованном черниговскому городскому старосте, он предложил организовать работу по концентрации уцелевших книжных фондов из библиотеки пединститута, школ, учебных заведений, а также партийных библиотек.

Старостат Черниговской городской управы принял соответствующее решение и с 16 сентября 1941 года в городе начала работу центральная городская библиотека, к работе в которой были привлечены лучшие специалисты бывшего пединститута и центральной библиотеки. С сентября 1941 года по 1 апреля 1942 года в основном книгохранилище по улице С. Петлюры, 5 были сконцентрированы книги из 6-ти книгохранилищ города и двух частных библиотек, принадлежавших доцентам Черниговского пединститута Малине и Зелинскому, собрано библиотечное оборудование и мебель. Вскоре библиотека была переведена в новое помещение на углу улиц С. Петлюры и Бульварной, куда в течение двух недель были перемещены все книги и оборудование. Кроме постоянного штата библиотеки в составе 6 человек, к этой работе привлекались работники, направленные отделом труда. В новом помещении продолжалась работа по организации книжного фонда. На первое июля 1942 года (ГАЧО. – ФР. – 3004. – Оп.1. – Д.31. – С.11-12) в библиотеке сконцентрировано (ориентировочно) 134200 томов, состоящих из 3-х фондов:

1-й фонд – литература большевистская, пропагандистская выделена из общего фонда и закрыта в отдельной комнате в количестве 25-30 тыс. томов. Ключ от комнаты передан под расписку 1 апреля 1942 года второму отделу полиции;

2-й фонд – неразобранная литература, в количестве 25-30 тыс. томов, свезена в хранилище бывшей семинарской церкви, закрытом и опечатанном;

3-й фонд – основной, подготовлен к выдаче в количестве 74 200 экз. томов, распределен по отделам в соответствии с десятичной классификацией и по годам изданий (до и после 1917 года). На этот фонд составлены инвентарные списки и начато составление карточного каталога.

В этот период библиотека обслуживает только специалистов справочной литературой, а также сельскохозяйственной и медицинской, по вопросам сахароварения и мыловарения.

В штате библиотеки 6 работников во главе с Н.Н. Садовской.

Как отмечалось в отчете городской библиотеки за 2 полугодие 1942 года (ГАЧО. – ФР. – 3004. – Оп.1. – Д.31. – С.16), ее фонд ориентировочно составил 147 890 томов. Библиотека получает местный обязательный экземпляр и взята на учет и контроль Главного штаба А. Розенберга, представитель которого посетил библиотеку 30 июля 1942 года, ознакомился с ее работой, информировал о подготовке к ревизии, инструктировал по вопросам организации книжных фондов для выдачи читателям. В соответствии с полученной инструкцией просмотрены издания справочного отдела, художественная литература (на русском языке), частично – литературоведение. Отобранные книги закрыты в отдельной комнате, на них ставится штамп «не выдавать». Все издания до 1917 года записываются в инвентарную книгу (кроме книг на иностранных языках) в количестве 11 тыс. экз.; составляются систематические и алфавитные каталоги. По распоряжению представителя штаба А. Розенберга выдача книг читателям проводится с сентября 1942 года только по разрешению СД.

Решением Черниговской городской управы от 13 июля 1943 года, в связи с открытием библиотеки и читальни при ней, утвержден новый штат в количестве

8 человек и одной ученицы, вдвое увеличена заработная плата, утверждены правила пользования библиотекой и читальней, а также режим работы.

15 июля состоялось торжественное открытие городской библиотеки и читальни при ней, на котором присутствовали представители фельдкомендатуры, отдела пропаганды, городской управы и отдела образования и культуры. (Укр. кур'єр. – 1943. – 18 лип.).

Кроме основной работы, работники библиотеки формировали передвижные библиотечки для школ и лагеря военнопленных, фонд нот для музыкальной школы, фонд специальной литературы для школы слепых, неоднократно привлекались биржей труда к работе на торфоразработках. Для оздоровления работникам предоставлялись недельные и двухнедельные отпуска.

Для деятельности библиотеки местной властью создавались необходимые условия: помещение, квалифицированные кадры, заработная плата. На приобретение литературы выделялись средства. Но все это делалось с одной целью, которой служил штаб А. Розенберга.

Аналогичная работа по концентрации книжных фондов и организации библиотек осуществлялась во многих населенных пунктах области, что подтверждается публикациями в прессе и архивными документами оккупационного периода. Кроме г. Чернигова были открыты библиотеки в Нежине, Новгород-Северске, и г. Прилуки.

2 августа 1942 года в помещении библиотеки Нежинского пединститута по улице Гоголевской открыта украинская читальня, в фонде которой 2500 томов – книги на украинском, русском и немецком языках, а также газеты со всей Украины и Германии. Пользование читальней – бесплатное. Одновременно, в этом же помещении, открыта городская библиотека с абонементом для молодежи от

14 до 18 лет, пользование которым платное. За один день читальню посетили 78 человек, библиотеку – 25 абонентов. («Нежинські вісті». – 1942. – 1 серп.; 5 серп.). На выполнение распоряжений полевой комендатуры и советника военной управы Кенига подавались сведения о наличии книг в библиотеках г. Нежина, составлялись списки и каталоги, осуществлялось упорядочение изъятой литературы.

Почти через четыре десятилетия были обнародованы события, происходившие в стенах старейшей в области библиотеки Нежинского пединститута им. Н.В. Гоголя, с фондом более 300 тыс. томов, имеющей уникальный фонд редкой книги XV-XVIII вв. («Библиотекарь». – 1981. - № 9. – С.59-62). Два года директор библиотеки Нина Георгиевна Наркевич и библиограф Константинова Зинаида Константиновна хранили библиотеку, перемещали с этажа на этаж тысячи книг, прятали их в подвалах. Получив от фельдкоменданта майора Ринге список запрещенной литературы (более 500 названий), подлежащей уничтожению, рискуя жизнью, заменили указанные книги ранее списанными. Перед уходом немцы заминировали библиотеку, заложив 12 металлических ящиков взрывчатки. Н. Наркевич и З. Константинова перебили кабель, чем и предотвратили взрыв, а когда немцы покинули город, вызвали саперов. Ими были спасены редчайшие издания: «Илиада» и «Одиссея» Гомера, произведения Сократа, Софокла, Еврипида, Аристотеля на древнегреческом языке, «Энеида» Вергилия – на латинском языке (1547 г.), «Слово о полку Игореве» (1800 г.), I-е издание энциклопедии Дидро на французском языке (1751 г.), рукописные гетманские универсалы XVII-XVIII вв., сочинения Ломоносова (1794 г.), Радищева (1807 г.) и многие тысячи других уникальных изданий.

В древнем городе Новгород-Северске был собран фонд более 40 тыс. книг из бывшей городской библиотеки, библиотеки педшколы, зоошколы, школьных библиотек. Согласно указаниям представителей власти литература этого фонда была проверена, из ее количества скомплектовано библиотеку для населения города, в состав которой входили: беллетристика (произведения классиков украинской, русской и западноевропейской литературы) – около 6 тыс. книг; отдел научной литературы XVIII-XX вв. – история, география и др. – 3 тыс. книг; иностранная литература, в основном мемуарно-исторического содержания на французском языке – 1570 книг. Библиотека начала свою работу 1 ноября («Голос Новгород-Сіверщини». – 1942. – 3 листоп.).

Архивные документы свидетельствуют об организации работы в библиотеках города Прилуки в соответствии с распоряжениями комендатуры и городского старосты Шамбро Е.В. Городская библиотека представила по требованию жандармерии список книг в июле 1942 года. В это же время в адрес старосты города поступило распоряжение, что «...все библиотеки, открытые без разрешения полевой комендатуры и без согласования с отделом пропаганды, до соответствующего приказа, считаются закрытыми. Все книги о Советском Союзе и его политическом учении изымаются и сохраняются в закрытой библиотеке». Одна из резолюций старосты города гласила: «...во всех книгах советского выпуска вырвать предисловия и вообще то, что в данный момент не нужно. За невыполнение приказа виновные несут наказание по законам военного времени». Правила пользования книгами Прилукской городской библиотеки, состоящие из 9 пунктов, подписаны представителем отдела пропаганды Небенштелле, гласили: пользование библиотекой платное. Каждый читатель платит 5 руб.

После 14-ти дней, за каждый день оплачивается 1 руб. штрафа.

В отчете о проделанной работе с 15.05. по 15.06.1943 года библиотека сообщала о подборе 14 библиотечек в количестве 343 книги и составлении списка на 663 книги, которые были выделены для «хат-читальень» района, составлении карточного каталога, проверке и приведении в порядок в архивной комнате 1600 книг классической украинской и русской литературы. Библиотекой обслужено 730 чит.; выдано 856 книг, журналов, газет. Читальным залом пользовались 146 представителей интеллигенции, 130 рабочих, 224 служащих, 158 учащихся, 75 – др. читателей.

В годы оккупации из фондов библиотек были изъяты лучшие произведения украинских и европейских авторов – всего 233 автора. В то же время разрешалось пользоваться произведениями классиков дореволюционного периода (Т. Шевченко, М. Вовчок, С. Руданский, П. Мирный, М. Коцюбинский, Л. Украинка, И. Франко и др.), дореволюционным фольклором, а в школах – учебно-методической литературой, изданной до 1917 года.

Библиотеки находились под постоянным контролем местной власти. Планы и отчеты составлялись на неделю, на 10 дней, на квартал и представлялись в отделы образования городских управ.

Это лишь отдельные факты, выявленные в ходе поисковой работы в областном и городских архивах рабочей группой из числа ведущих специалистов ОУНБ им. В.Г. Короленко в составе Е.А. Ходарченко, Л.Н. Полищук, Л.В. Студеновой, Л.В. Феофиловой, осуществленной в 1994 году и опубликованных на страницах газет («Чернігівські відомості». – 1994. – 9 верес.; «Деснянська правда». – 1994. – 29 верес.), а также

в сборнике НПБ Украины «Історія бібліотечної справи в Україні». – К., 1997. – С.40-45.

Безусловно, полной картины о состоянии библиотечного дела области указанного периода, они не дают, но все же раскрывают неизвестные доселе страницы его истории.

Более красноречиво «...об удовлетворении культурных запросов населения и помощи в восстановлении разрушенной большевиками страны...» («Укр. кур'єр». – 1943. – 18 лип.) свидетельствует статистика. Накануне войны в области функционировало 1148 массовых библиотек с книжным фондом 1649,8 тыс. экз. (в т.ч. в сельской местности 878 библиотек с книжным фондом 837, 1 тыс. экз.). В 1945 году – лишь 114 библиотек с книжным фондом 236, 1 тыс. экз. (в т.ч. в сельской местности – 83 библиотеки с книжным фондом 48,0 тыс. экз.).

Всего за годы оккупации в области утрачено более 4 млн. экз. книг на сумму 35550000 руб.. Ущерб, нанесенный областной библиотеке, составил 5485050 руб., о чем свидетельствует «Акт об ущербе, нанесенном немецко-фашистскими захватчиками в период Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. по г. Чернигову» (ГАЧО. – ФР. – 90. – Оп.3. – Д.3).

До этого времени остается неизвестной судьба книжного фонда, собранного за 2 года оккупации в городской библиотеке города Чернигова.

3 ноября 1943 года Исполком Черниговского Областного Совета депутатов трудящихся и бюро обкома КП(б)У приняли постановление «О возобновлении работы Черниговской областной библиотеки им. В.Г. Короленко».

Восстанавливать библиотеки области помогала вся страна. Только областной библиотекой в 1944 году было получено более 33 тыс. книг из Госфонда. На 1.01.1945 года фонд библиотеки насчитывал более 63 тыс.

экз. Коллектив библиотеки в составе 7-и специалистов и 4-х технических работников в неприспособленном помещении своими силами осуществлял ремонт, заготавливал торф и дрова, обслуживал 5934 читателей, в первую очередь уделяя внимание инвалидам Великой Отечественной войны, проводил массово-политическую работу, направленную на патриотическое воспитание, всей своей деятельностью способствуя грядущей Великой Победе. Их имена навсегда вписаны в историю библиотеки.

Л.В.Феофилова
зам. директора по НР

„Краща бібліотека року”

Обласний конкурс “Краща бібліотека року”, започаткований управлінням культури і туризму Чернігівської облдержадміністрації та ОУНБ ім. В.Г. Короленка, фінішував. Підсумки його підведено, переможці визначені, успіх нового проекту безперечний. Конкурс набув широкого суспільного розголосу, привернув увагу владних структур, громадськості до проблем галузі. І головне – перший професійний бібліотечний огляд на Чернігівщині стимулював учасників до активних творчих пошуків, а організаторам дав розмаїту інформацію для аналізу бібліотечних досягнень і прорахунків.

На заключному етапі конкурсу були представлені звіти 30 бібліотечних установ: 7 центральних районних бібліотек, 7 районних бібліотек для дітей, 4 міських (двох дорослих і двох дитячих), 12 сільських бібліотек-філій. В кожному матеріалі – дзеркальне відображення загального соціокультурного рівня регіону, ставлення до закладів культури з боку місцевої влади. Її увага, піклування бібліотечними турботами, звичайно, різні, хоча сьогодні влада добре розуміє всезростаючу інформаційну, освітню, культурну роль бібліотек в сучасному світі. Тому, як правило, між бібліотеками та місцевими владними структурами налагоджені досить міцні стосунки, що сприяють загальній суспільно-політичній поінформованості громади. Форми таких співвідносин різноманітні, включаючи створення при центральних бібліотеках публічних центрів регіональної інформації, накопичення фонду офіційних документів, фактографічної інформації в тематичних досьє, спеціалізованих картотеках.

Переймаючись проблемами бібліотек, підтримуючи та ініціюючи різноманітні місцеві бібліотечні програми (розвитку краєзнавства, української мови, відродження та розвитку українського козацтва, профілактики підліткової

злочинності, запобігання і профілактики ВІЛ-СНІДу тощо), органи влади, на жаль, вкрай незадовільно фінансують потреби бібліотечних установ, особливо на комплектування літературою, оснащення сучасними засобами комунікацій, обладнанням. Тому їй доводиться шукати (і знаходити) нові можливості в наданні платних послуг, вивчати потреби користувачів на місцевому ринку культурних, дозвілєвих, інформаційних пропозицій. Бібліотеки навчилися непогано заробляти гроші. Наприклад, Прилуцька ЦБС за минулий рік отримала за платні послуги майже 55 тис. грн., з яких 19 тис. використано на поповнення бібліотечного фонду. Це також дало змогу придбати комп'ютер та лазерний принтер, здійснювати доплату та матеріальне заохочення бібліотечних працівників і навіть надавати грошову допомогу місцевим авторам на видання своїх книжок. Більшу частину із зароблених 13 тис. грн. Щорська ЦРБ використала для поповнення книжкового фонду (закуплено більше 1700 примірників). А з передплатою періодики, створенням Інтернет-центру їй допомагають спонсори (вони ж – соціальні партнери): благодійний фонд “Єдність”, громадська організація “Жінки за майбутнє”, Росзакордонцентр при посольстві Російської Федерації в Україні.

Соціальне партнерство сприймається бібліотеками як важливий фактор підвищення свого суспільного статусу, один із провідних напрямків діяльності. Коло соціальних партнерів розширюється в першу чергу за рахунок “третього сектору”, недержавних організацій: жіночих, молодіжних, ветеранських, політичних партій та об'єднань, благодійних фондів; установ культури, освіти, соціального захисту; правоохоронних органів. Спільними зусиллями з ними проводиться досить велика кількість різноманітних соціально-значущих акцій, що мають позитивний громадський резонанс, покращують імідж

бібліотек. Наприклад, в Щорській РДБ при підтримці центральної районної бібліотеки, ЦССМ, українсько-американської благодійної організації “Ми – разом” вже 8 років працює дитячо-юнацький клуб, члени якого – молодь з особливими потребами: допитлива, активна, вдячна за увагу до себе і охоча до цікавого, інтелектуального відпочинку.

Перший в області конкурс материнської пісні “Заспівай мені, мамо” – результат творчої співпраці Коропської ЦРБ і районного Будинку культури. Клубні установи, як і бібліотечні, вирішують схожі соціальні завдання, використовують ідентичні засоби масової роботи. Тому і міцнішають з кожним роком бібліотечно-клубні зв’язки, збагачується арсенал культурно-дозвіллевих послуг. Серед них – розважальні, конкурсні, ігрові, святкові програми (до Дня Перемоги, Дня св. Валентина, 8 Березня, Дня Матері); сімейні, родинні програми, заходи народознавчого спрямування, виставки місцевих художників, фотоаматорів, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.

Значна частина масової роботи бібліотек здійснюється в рамках любительських формувань – різноманітних за напрямками, складом учасників. Непосидюча, щира, активна дітвора охоче об’єднується за інтересами: до читання (“Читайлик” – в Макишинській сільській бібліотеці Городнянського району, “Зернятко” – Красноколядинській – Талалаївського району, “Дивосвіт” – Прилуцькій РДБ); творчої праці (“Умілі руки” – в Марківецькій сільській бібліотеці Бобровицького району).

Юні шанувальники історичної спадщини і славного сьогodenня своєї “малої Батьківщини” з клубу “Джерело” (с. Наумівка Корюківського району) стали добрими помічниками сільському бібліотекарю О.С. Лантух в її багаторічній подвижницькій праці по створенню краєзнавчої кімнати-музею. В молодіжних клубних

об'єднаннях “Міленіум”, “Дебати”, “Ровесник” (Прилуцька, Щорська, Коропська ЦРБ) виховується небайдуже покоління – небайдуже до болючих проблем сьогодення з його екологічними катастрофами, потрясіннями в суспільстві і в душах людей. А дорослі читачі бібліотек теж раді можливості згуртуватися з близькими по духу, світогляду, захопленням людьми. Учасники радіоклубу “Джерело” (Коропська ЦРБ) готують для місцевого етеру радіосторінку, обираючи оригінальні, цікаві теми: “Кожне сільце має своє слівце”, “Я з країни дитинства”, “Міцна сім'я коханням і обов'язком”. В клубі “Порадниця” при Наумівській сільській бібліотеці збираються жінки, яких цікавлять не тільки домашньо-городні справи. Вони обговорюють теми екології довкілля і душі, права жінки і дитини, вічне і буденне, красиве і корисне. Та й форми зібрань “Порадниця” неординарні: це й година цікавих відкриттів (“Від кохання світяться зірки”), дискусійний калейдоскоп (“Жінка: права й обов'язки”), літературно-художня експедиція (“Зоріє в небі мамина любов”), народознавчі мініатюри (“Спасівські метафори”), порадницький екскурс в потаємне (“У родинному колі: моє і наше щастя”), життєве ток-шоу (“Надвечір'я”), вечір творчості і краси (“Знайди себе”).

Конкурс виявив чимало новацій в бібліотечно-бібліографічному обслуговуванні населення, популяризації книги. Це і дієві масові акції (“Читаємо європейську книгу”, “Читаємо книгу про війну”), правові брейн-ринги, дискусійні колажі, експрес-діалоги; рольові ігри з морально-етичного виховання, пропаганди здорового способу життя. В популяризаторській роботі бібліотек помітне місце займає творчість місцевих авторів. На семінарському занятті для сільських бібліотекарів Прилуцька ЦРБ презентувала книгу-альбом “З Тарасовим іменем” (вірші, скульптура, графіка, пісні, кросворди) – результат 40-річного творчого доробку відомого в краї

письменника і художника М.П. Турківського. Бібліотекаря з Наумівки О.С. Лантух все село зібралось привітати з виходом поетичної збірки “Сад сонця і любові”, висунутої на обласний конкурс “Краща книга року”. Ольга Степанівна – не тільки талановита поетеса, а й краєзнавець натхненний і енергійний. Створена нею музейна кімната стала справжнім осередком національно-культурного, духовного відродження, місцем проведення найрізноманітніших заходів: історико-краєзнавчих експедицій “Батьківська стріха”, “Колись в селі і в господі”, літературно-краєзнавчих уроків тощо.

Останнім часом в бібліотеках значно посилюється інтерес до краєзнавчої роботи: пошукової, дослідницької, видавничої. Постійно поновлюються фонди краєзнавчої літератури, удосконалюється довідково-пошуковий апарат, форми культурно-просвітницької, культурно-виховної роботи з краєзнавства. Альбоми газетних вирізок, що дбайливо і ретельно ведуть місцеві краєзнавці, зберігають для нащадків історію рідного краю (“Історія села Горбів з 1967 р.”), знайомлять з видатними земляками (“Гетьмани І. Мазепа та К. Розумовський, “Бджоляр-вчений І. Прокопович”), народною культурою (“Село в піснях, як небо в зорях”).

Бібліотеки організовують виставки творів місцевих художників, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, готують чисельні краєзнавчі публікації в ЗМІ, збірки спогадів земляків – свідків голодомору, фашистської окупації; бібліографічні покажчики, оглядові та художні нариси, календарі історичних та пам’ятних дат. За минулий рік творчий доробок бібліотек-конкурсантів поповнився такими виданнями як “Нам є що згадати” – спогади ветеранів війни (Прилуцька ЦРБ), “Хто страждав, той не забув” – спогади очевидців та документальні матеріали про період окупації (Менська ЦРБ) та краєзнавче дослідження цієї бібліотеки “Духовні святині Менщини”.

Фундаментальне видання, що включає спогади очевидців воєнних часів, документальні свідчення, обширну бібліографію, фрагменти художніх творів під назвою “В прийдешнім повторитися не вправі” власними зусиллями видрукували працівники Щорської ЦРБ ім. 40-річчя Перемоги.

А Прилуцька ЦМБ ім. Л. Забашти та міська дитяча бібліотека за підтримки центру “Демократія через культуру”(реалізація швейцарської культурної програми “Модель – XXI”) видали комплект фотолістівок “Прилуки в часі”. Розпочала випуск літопису населених пунктів району Срібнянська ЦРБ. І це далеко не повний перелік краєзнавчих видань ЦБС області.

Сьогодні бібліотека виконує серед багатьох своїх соціальних і культурних ролей ще й роль інформаційного навігатора в безмежному морі нових і новітніх знань, в яких буває важко орієнтуватись пересічному користувачеві. Тим більше, що комп’ютерна забезпеченість наших бібліотек ще дуже слабка. Тож традиційні форми та методи масової, групової та індивідуальної інформації: огляди нових надходжень, експрес-виставки, інформаційні бюлетені, бесіди та консультації, Дні інформації та Дні бібліографії аж ніяк не сприймаються архаїкою. Хоча всі бібліотеки мріють про Інтернет, а дехто цю мрію і здійснив (Бахмацька, Щорська, Прилуцька ЦРБ, Прилуцькі міські бібліотеки для дітей та дорослих, Ніжинська та Чернігівська ЦМБ).

Зрозуміло, що до засвоєння сучасних медіатехнологій, методик обслуговування повинні бути підготовлені люди, бібліотечні спеціалісти. Тому фаховій освіті, перепідготовці кадрів в області приділяється велика увага. Налагоджена система безперервного підвищення кваліфікації. Центральні районні бібліотеки надають організаційно-методичну, консультаційну допомогу бібліотекам свого регіону, удосконалюють освітні

програми, використовують традиційні та інноваційні форми навчання. Семінари з найбільш актуальних тем проводяться в опорних бібліотеках, школах передового досвіду, школах майстерності. Для початкуючих працівників організуються школи молодого бібліотекаря з індивідуальними та груповими стажуваннями та практикумами. Між бібліотеками районних ЦБС Чернігівщини налагоджено професійне спілкування, обмін досвідом. Підтримуються дружні зв'язки і з бібліотеками сусідніх Росії, Білорусі. В складі делегації бібліотечних працівників Чернігівської області представники Щорської та Городнянської ЦРБ брали участь в “круглому столі”, що проходив в рамках міждержавної науково-практичної конференції “Пам'ять війни” (с. Чуровичі Климівського району Брянської обл.); працівники Прилуцької, Куликівської, Ріпкинської та Щорської ЦРБ – у міжнародному семінарі “Сільська бібліотека: модель розвитку (м. Лоїв Гомельської обл.). Провідний бібліотекар Щорської РДБ О. Мокросноп пройшла курс підвищення кваліфікації в першій Міжнародній школі-семінарі “Екологічна інформація і просвіта в інтересах сталого розвитку”, організованій Академією перепідготовки працівників мистецтва, культури і туризму РФ (м. Брянськ).

Навчатися заради ефективної роботи, робити – заради потреб суспільства. Бібліотекарі Чернігівщини добре розуміють відповідальність і високе призначення своєї місії. Тож і докладають стільки зусиль її служінню. Нелегке завдання постало перед оргкомітетом з визначення переможців конкурсу, настільки яскраві, змістовні матеріали були представлені учасниками – з великою кількістю фотографій, сценаріїв, видавничої продукції, цікавими історичними розвідками. Враховуючи не тільки конкурсні звіти, а й результати моніторингу ЦБС у 2005 р., аналізу статистично-звітної документації, були оголошені

абсолютні переможці. Ними стали Прилуцька центральна районна бібліотека, Корюківська районна бібліотека для дітей, Прилуцька міська бібліотека для дітей, Наумівська сільська бібліотека-філіал Корюківської ЦБС. Нагороди переможцям – спеціальні дипломи “Краща бібліотека року” та комплекти літератури на суму 1 тис. грн. Відзнаки (дипломи, грамоти, цінні подарунки) отримали майже всі учасники завершального етапу конкурсу. Підведення підсумків відбулося під час щорічного семінару директорів ЦБС в ОУНБ ім. В.Г. Короленка. Красиву крапку в його роботі поставив Василь Нечепа. Зустріч з ушлявленим кобзарем-лірником, лауреатом Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка стала приємним сюрпризом бібліотечному зібранню області.

**А.В. Матюшенко,
головний бібліотекар НМВ**

Діалог партнерів: співробітництво відділу краєзнавства Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка з товариством „Чернігівське земляцтво” у Києві.

Багата і прекрасна Чернігівська земля, славна своєю історією, чарівною природою і людьми, що звеличують її своєю працею, творчістю.

Минуле залишає нам чудові пам'ятки культури, величні споруди, дивовижної краси витвори, поетичні легенди і сказання і, звичайно ж, книги, що хвилюють нас і зараз. І чим швидше плин часу, тим наполегливіше прагнемо ми доторкнутися до таланту, мудрості і щедрості предків – щоб стати духовно багатшими, щоб краще зрозуміти день нинішній, щоб заглянути в майбутнє. І передати прийдешнім поколінням те, що створили руки майстрів, що жили до нас.

Зберігати і поширювати знання про традиційну культуру краю покликані бібліотеки. Одним з головних напрямків діяльності Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка вже багато років є краєзнавство. Займається цією діяльністю відділ краєзнавства, який працює як окремий підрозділ бібліотеки з 1994 року. А до цього в бібліотеці існував кабінет краєзнавства у складі інформаційно-бібліографічного відділу. За цей час був сформований багатий краєзнавчий фонд, довідково-бібліографічний апарат, зведений систематичний краєзнавчий каталог якого містить більше 80 тисяч карток з описом різних джерел інформації, що зберігаються не тільки в книгосховищах області, але і за межами Чернігівщини й України (Москва, Санки-Петербурґ, Рига, Гомель, Ташкент, Тула і т.п.). На основі цього ДБА готуються кандидатські і докторські дисертації, пишуться магістерські і дипломні роботи нашими користувачами, створюються краєзнавчі бібліографічні посібники.

Невід'ємною частиною роботи зі збереження і поширення інформації з традиційної культури Чернігівщини є більш ніж 30-літня діяльність клубу „Краєзнавець”. Ще в 1972 році в обласній бібліотеці стали проводитися краєзнавчі „п'ятниці”, куди запрошувалися відомі вчені, письменники, журналісти, ветерани Великої Вітчизняної війни, діячі мистецтва.

У 1974 році об'єднання краєзнавців стало іменуватися клубом „Краєзнавець”. Незмінним його президентом усі ці роки є декан історичного факультету ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, професор Олександр Борисович Коваленко.

Дослідницька робота членів клубу „Краєзнавець” досить широка і різноманітна. Нові матеріали публікуються на сторінках місцевої преси. Члени клубу виступають з доповідями і повідомленнями на всеукраїнських і міжнародних історико-краєзнавчих конференціях.

В останні роки діяльність клубу „Краєзнавець” дещо змінилася. До традиційних форм проведення заходів додалися вечори-зустрічі, бенефіси читачів, презентації книг місцевих учених-істориків, економістів та письменників.

Тісні контакти налагоджені бібліотекою і з товариством „Чернігівське земляцтво” у Києві. На діяльності цього цікавого співтовариства хотілося б зупинитися докладніше.

Земляцький рух в Україні має глибокі корені. Ще в середині XIX століття при Московському університеті виникли Полтавське, Херсонське, Київське студентські земляцтва. Адже земляцтво – це об'єднання громадян за походженням з однієї місцевості. Стимулом до такого добровільного об'єднання послужила потреба у спілкуванні в рідному середовищі.

Дух земляцьких відносин обласних, районних і навіть окремих населених пунктів, у т.ч. і нашої Чернігівщини, гуляв на Київських пагорбах ще на початку 90-х років ХХ століття. Ідеї об'єднання втілилися в життя 22 березня 1996 року, коли на установчих зборах киян – вихідців з Чернігівщини було створене товариство „Чернігівське земляцтво”. Згодом це об'єднання стало одним із найчисленніших і активних серед 27-ми столичних земляцтв. Відзначене Почесною грамотою Кабінету Міністрів України за великий внесок в економічний і духовний розвиток Чернігівської області. Зараз його склад нараховує майже 2 тисячі уродженців Чернігівщини, які волею долі опинилися в Києві. Серед них відомі державні і політичні діячі, учені, представники бізнесу, працівники культури, мистецтва, охорони здоров'я, студентська молодь. Це і відомі політичні діячі Левко Лук'яненко, Іван Плющ, Леонід Кучма, Федір Шпиг, письменники Юрій Мушкетик, Анатолій Погрібний, Олекса Ющенко, Леонід Горлач, Іван Корбач, художники Василь Лопата, Микола Стратилат, Олександр Івахненко, артисти Алла Кудлай, Володимир Данилець, Валерій Буймістер, Людмила Давимука і багато інших відомих людей.

У структурі товариства існують 20 регіональних центрів, ветеранське і молодіжне об'єднання, група ліквідаторів аварії на ЧАЕС.

Діяльність „Чернігівського земляцтва” різноманітна. Це – реалізація проектів з надання гуманітарної допомоги рідним школам, установам культури й охорони здоров'я, впорядкування пам'ятників історії та культури, підтримка обдарованої молоді та ветеранів, допомога в проведенні багатьох чернігівських акцій у Києві, наприклад, виставки „Сіверські контракти”, творчих звітів художніх колективів області, організація масових екскурсій на Чернігівщину, зустрічі з керівниками області, районів.

Невід’ємною частиною життя „Чернігівського земляцтва” є видавнича діяльність. Візитною карткою товариства стали щорічні календарі. Цей оригінальний літопис нашого краю був розпочатий ще в 1997 році. Узявши за основу „Черниговский историко-археологический отрывной календарь на 1906 год”, підготовлений у свій час діячами статистичного комітету Чернігівського губернського земства і, який зберігається тепер у фондах нашої бібліотеки, укладачі перший свій календар присвятили рецептам народної медицини відомого фітотерапевта Наталі Земної (Зубицької), що теж народилася на Чернігівщині – у с. Крехаїв Козелецького р-ну.

Усі наступні календарі цілком присвячені історії і культурі Чернігівщини. За ці роки були видані „Історичний календар Чернігівщини”, “Календар Чернігівщини – на межі тисячоліть, 1999-2000”, у якому зібрані матеріали про історичні персоналії Чернігівщини від князів X-XI ст. до наших днів – про тих, хто складає славу Чернігівщини, „Чернігівщина земля козацька”, у якому була зроблена спроба розповісти про історію козащини не у масштабі всієї України, а в окремо взятому регіоні, „Чернігівщино, земле моя”, присвячений природі Чернігово-Сіверщини, „Духовні святині Чернігівщини”, де мова йде про релігійно-духовні святині нашої землі, її церкви, монастирі, собори. У 2003 році до 60-річчя звільнення Чернігівщини від німецько-фашистських загарбників був виданий спеціальний випуск календаря „Чернігівщина в огні”, восьмий випуск календаря 2004 року присвячений музичним традиціям Чернігівщини, і називається він „Співоче поле Чернігівщини”. Дев’ятий випуск календаря – 2005 року „Чернігівщина краєзнавча” присвячений розвитку історичного краєзнавства в області. Книга відображає всі аспекти краєзнавчого руху на Чернігівщині. Характерно, що саме подвижницька діяльність

чернігівської наукової і творчої інтелігенції минулого заклала належний фундамент розвитку краєзнавства у краї, яке пізніше виросло до рівня державної справи. Зусиллями викладачів гімназій, духовної семінарії, письменників, урядовців видавались “Земский сборник Черниговской губернии”, “Труды Черниговской губернской архивной комиссии”, праці губернського статистичного комітету, інші видання, які зараз зберігаються у фондах нашої бібліотеки. Всі вони не втратили значення і в наш час і викликають неабиякий попит у користувачів.

У 20-30-х роках ХХ ст. ентузіасти краєзнавчої справи об’єднувались у гуртки і товариства. Найбільш дієвими були історико-краєзнавчі товариства у Чернігові та Ніжині.

На початку 60-х років ХХ ст. краєзнавчий рух у нашому краї значно пожвавлюється. Було прийнято урядову постанову про створення 26-томного видання “Історії міст і сіл Української РСР”, один з томів якого присвячено Чернігівській області. Зусиллями ентузіастів-науковців, працівників бібліотек і музеїв, вузівських викладачів видання побачило світ.

У 90-х роках ХХ ст. відродилося Всеукраїнське товариство краєзнавців, а з ним і чернігівський осередок. Дослідження краю значно пожвавились.

Календар 2006 року „Собори наших душ” – ювілейний. Він присвячений десятій річниці створення земляцтва, розповідає про віхи його становлення діяльність регіональних осередків та об’єднань, відомих людей, події, а також про інші земляцтва столиці.

Усі календарі поєднує одне – у кожному з них подаються матеріали про членів товариства «Чернігівське земляцтво».

При підготовці цих унікальних видань редколегія та автори-укладачі дуже широко використовують довідково-бібліографічний апарат і фонд нашої бібліотеки. Потрібний

матеріал, підготовлений працівниками відділу, ксерокопіюється, а останнім часом сканується й електронною поштою або факсом відправляється в Київ.

Необхідно відзначити, що майже усі випуски календаря були презентовані на засіданнях клубу „Краєзнавець” за участю представників редколегії видання і членів Ради товариства. Голова Ради Віктор Ткаченко, виступаючи на одній з презентацій видань земляцтва, говорив про те, що без творчого внеску бібліотеки календарі не стали б такими неординарними і висловив надію на подальше співробітництво. Все це стало можливим завдяки постійній увазі до нашої діяльності директора Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка П.В. Грищенка. Саме його піклування дає нам можливість вчасно донести потрібну інформацію до укладачів календарів, належним чином підготуватися до презентацій і зустрічей з нашими партнерами. Так, наприклад, 2005 року відбулась традиційна презентаційна зустріч з членами Ради товариства та авторами-укладачами календаря “Чернігівщина краєзнавча” Б. Іваненком та І. Корбачем. Бібліотеки області безкоштовно отримали це видання, а також нові книги наших земляків І. Корбача “Їхала цариця нашим краєм” та Л. Горлача “Руїна”. Громадськість Чернігова, користувачі бібліотеки теж мали змогу ознайомитись з цими виданнями та поспілкуватися з шанованими людьми, отримати книги з автографами письменників. Діалог виявився цікавим та змістовним.

Також дуже цікаві й інші видання „Чернігівського земляцтва”, що були презентовані в минулі роки в стінах нашої бібліотеки. Це і „Батьківський поріг” – книга, що містить короткі дані про членів „Чернігівського земляцтва”, довідкове видання „Хто є хто на Чернігівщині”, книги про населені пункти нашої області, презентаційний альбом “Чернігівщина: факти, події, постаті”, фотоальбом “Симфонія Сіверянського краю” та книги “Чернігівщина

інкогніто”, випущені за сприяння Чернігівської облдержадміністрації, здобутки чернігівських письменників, альбоми художників та ін. За найактивнішої підтримки земляцтва видається журнал “Літературний Чернігів”. Приємним подарунком до ювілею став інформаційно-аналітичний вісник „Чернігівське земляцтво. Кроки становлення. 1996-2006”. Має земляцтво і свій друкований орган – щомісячну газету „Отчий поріг”, на сторінках якої публікуються матеріали про життя земляцтва, і яка вже стала своєрідним символом земляцького єднання. Головний редактор часопису, відомий український поет Леонід Горлач є взірцем високопрофесійного підходу до справи. У цьому виданні можна знайти й інформацію про співпрацю та взаємозбагачення „Чернігівського земляцтва” у Києві та Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка в справі збереження і популяризації традиційної культури Чернігівщини.

**І. Я. Каганова,
зав. відділом краєзнавства**

ЗМІСТ

Передмова	3
Феофілова Л.В. Основні підсумки науково-дослідної роботи Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка, здійсненої у 2001-2005 рр.	4
Матюшенко А.В. Практика інноваційної діяльності бібліотек ЦБС: вітчизняний і зарубіжний досвід	18
Зелінська В.В. Склад користувачів відділу документів з суспільних та гуманітарних наук за період з 1991 по 2005 рр.	29
Зелінська В.В. Вивчення ефективності використання фонду періодичних видань у відділі документів з суспільних та гуманітарних наук	36
Прожига Є.М. Комерційний фонд літератури як нетрадиційна форма задоволення запитів користувачів абонементу ОУНБ ім. В.Г.Короленка	42
Феофілова Л.В. Библиотеки Черниговщины в годы Великой Отечественной войны: страницы истории	47
Матюшенко А.В. «Краща бібліотека року»	57
Каганова І.Я. Діалог партнерів і співробітництво відділу краєзнавства Чернігівської ОУНБ ім. В.Г.Короленка з товариством «Чернігівське земляцтво» у Києві	65